

İSTANBUL'DA CAMİ ADABI, FIRINLAR VE HAZİNEYE YENİ GELİR KAYNAKLARI KAZANDIRILMASINA DAİR SULTAN II. ABDÜLHAMİD'E SUNULMUŞ BİR LAYİHA

Naim Ürkmez*

Öz

Sultan II. Abdülhamid tahta çıktıktan kısa bir süre sonra ülkenin sorunlarını daha süratli bir şekilde tespit edebilmek için birçok hususta konunun muhataplarından layihalar talep etmiştir. Zamanla layiha hazırlama bir gelenek halini almıştır. Sultan tarafından tanınmak, saray ile daha yakın ilişki içerisinde olmak, sadık bir kul olduğunu ispat etmek ve elbette ki gördüğü aksaklıkları Sultan'a iletmek saikiyle pek çok kişi bu işle vazifeli olmadığı halde Yıldız Sarayı'na layiha sunar olmuştur. Bu çalışmada çeşitli devlet kademelerinde çalışmış Mustafa Lütfi Efendi tarafından hazırlanan ve 1902 yılında Sultan II. Abdülhamid'e sunulan bir raporun transliterasyonu yapılmıştır. Layihanın muhteviyatı 67 ayrı hususta kaleme alınmıştır. Müellif her yeni konunun başına 1'den başlayarak 67'ye kadar numara vermiştir. Bu konulardan ilki cami, mescit ve kütüphanelere vakf edilen rahlelerin yüksekliği ile ilgilidir. Diğerleri ise Kur'an-ı Kerim'e farkında olmadan yapılan saygısızlıklar, camilerin mihrap tarafında yer alan duvarlarına asılan resimli levhalar, İstanbul'daki Bulgar, Rum ve Ermeni milletinden olan fırıncıların uygulamaları, Müslümanlara hizmet veren lokantaların helal harama dikkat etmeden yemek hazırlamaları, Hicaz Demir yoluna ilave gelir kaynakları, yabancıların camileri ziyaret adabı ve hazineye yeni gelir kaynakları arayışı ile ilgiliydi. İstanbul'daki cami, mescit ve fırınların durumu hakkında oldukça önemli bilgiler ihtiva eden bu layiha devrin toplumsal yapısını, iktisadî anlayışını ve zihin dünyasını anlamak açısından önemli detaylar içermektedir.

Anahtar Kelimeler: Sultan II. Abdülhamid, Mustafa Lütfi Efendi, Layiha, İstanbul, Cami, Fırın, Hazine.

A Report Regarding Mosque Manners, Bakeries, and New Income Sources for the Treasury in Istanbul

Abstract

Shortly after Sultan Abdulhamid II ascended the throne, he requested reports from the subject's interlocutors to identify the country's problems more quickly. In time, it became a tradition to prepare reports. Many people presented a plea to the Yıldız Palace, even though they were not in charge of this task, in order to be recognized by the Sultan, to be in closer contact with the palace, to prove that he was a loyal servant, and of course, to convey the problems he saw to the Sultan. In this study, a report prepared by Mustafa Lütfi Efendi, who worked at various government levels, and presented to Sultan Abdülhamid II in 1902, was transliterated. The content of the petition was written on 67 separate issues. The author numbered the beginning of each new topic from 1 to sixty-seven. The first of these issues concerns the height of the lecterns dedicated to mosques, masjids, and libraries. Others are the unwitting disrespect to the Quran; the picture plates hung on the walls on the mihrab side of the mosques, the practices of the bakers from Bulgarian, Greek, and Armenian nationalities in Istanbul, the restaurants serving Muslims preparing food without paying attention to halal haram, the Hijaz. Additional sources of income for the railway were related to the visiting manners of foreigners and the search for new sources of income for the treasury. This petition, which contains crucial information about mosques, masjids, and bakeries in Istanbul, gives essential details regarding understanding the period's social structure, economic understanding and mental world.

Keywords: Abdulhamid II, Mustafa Lütfi, Report, Istanbul, Mosque, Bakery, Treasury.

Giriş

Yazılı kaynakların ortaya çıkışından itibaren eli kalem tutan insanlar, siyasetnâme veya nasihatnâme olarak adlandırılan eserlerle gözlem ve birikimleri doğrultusunda yönetenleri uyarmayı kendilerine görev bilmişlerdi. Toplumların daha çok çözülme dönemlerinde kaleme alınan bu eserler hem bozulmayı hem de bozulmayı önleyecek çözüm önerilerini içermekteydi. İslamiyet öncesi dönemde dahi

* Doç. Dr. Erzurum Teknik Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Erzurum/TÜRKİYE, e-posta: naimurkmez@erzurum.edu.tr

örneklerine rastlanan nasihatnâme/siyasetnâme türünden eserler bilhassa İslamî dönemde sayıca artış göstermiştir. Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig'i, Nizamülmülk'ün Siyasetnâme'si türünün en bilinen örnekleridir (Pala 2007: 409-410; Uğur 2001: 1 vd; Levent 1962: 184-185).

Nasihatnâme/siyasetnâme geleneği Osmanlı döneminde de tüm canlılığı ile varlığını devam ettirmiştir. Bu çerçevede Lütü Paşa'nın *Asafnâme*, Gelibolulu Mustafa Âli'nin *Mevaidü'n-Nefâis fî Kavâidi'l-Mecâlis* ve *Nushatü's-Selâtin*, Koçi Bey'in *Risalesi* ve Kâtip Çelebi'nin *Düsturü'l-Amel li Islahi'l-Halel* adlı eserleri bozulma ve bozulmaya yönelik çözüm önerileri içermektedir (Öz 2013: 18 vd). Sultan III. Selim devrinden itibaren, mevcut gelenekten farklı olarak, yaşanan sorunlara çözüm bulmak adına devlet adamlarından layihalar istenmeye başlanmıştır. Tıpkı eski devirlerde olduğu devlet adamları, bilgi ve birikimleri ölçüsünde sorunlar ve sorunlara ilişkin çözüm önerilerini içeren layihalar hazırlayarak saraya sunmaya başladılar (Demir, Onar 2022: 1855-1863; Çağman 2010).

Devlet kurumlarında aksamaların yaşandığı, Avrupa'ya karşı üstünlüğün son bulduğu ve toprak kayıplarının arttığı 19. yüzyılda sultanların sorunlar karşısında yetkin devlet adamlarına müracaatları hız kazanmıştır. 1876 yılında iktidara gelen Sultan II. Abdülhamid de bu müracaat yolunu en sık kullanan Osmanlı sultanlarından. Nitekim tahta çıktıktan çok kısa bir süre sonra ülkenin mevcut durumundan haberdar olmak, sorunları tespit etmek ve bunlara çözüm üretebilmek gayesiyle raporlar hazırlanarak kendisine sunulmasını emretti (Çelik 2008: 345). Bu usul kısa sürede yaygınlık kazandı. Neticede emir almadıkları halde Sultan'ın gözüne girmek, iyi bir mevki elde edebilmek, dikkat çekmek gibi gayelerle çok sayıda kişi Yıldız Sarayı'na layihalar sunmaya başladı. Osmanlı Arşivinde bu türden çok sayıda rapor bulunmaktadır (Oğuz 2007; Gökğöz 2007). Bunların bir kısmı, yayımlanmış olmakla birlikte birçoğunun hâlâ transliterasyonu yapılmamıştır. İşte bu çalışmada Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivinde yer alan Yıldız Esas Evrakı 56/14 dosya/gömlek numaralı layihanın literasyonu yapılmıştır. Her ne kadar konu ile ilgili bir çalışma yayımlanmış olsa da bu çalışmada metnin transliterasyonu bulunmayıp layihanın genel bir tanıtımı yapılmıştır. İlgili çalışmada layihayı kaleme alan Mustafa Lütü'nin kim olduğuna dair bir tespit bulunmadığı gibi layihanın kaleme alınış tarihi de kabulü pek mümkün olmayan 27 Nisan 1909 olarak verilmiştir (Aydeniz 2021: 253-269). Bu çalışmada Mustafa Lütü Efendi'nin kim olduğu tespit edilmiş olup layihanın tam metninin aktarımı yapılmıştır. İlave olarak layihanın hangi tarihte Sultan II. Abdülhamid'e sunulduğuna dair bir mütalaada bulunulmuştur.

Layiha, 1887 yılında Şehremaneti Mülhakat İdaresi Meclisi üyeliği yapmış olan Mustafa Lütü Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Sicill-i Ahval İdaresi dosyasından edinilen bilgiye göre tüccardan Hacı Bayraktar İbrahim Efendi'nin oğlu olan Hacı Mustafa Lütü, 1848 yılında İzmir'de doğmuştur. İzmir iptidai ve rüştiye mekteplerinde öğrenim gördükten sonra hususi surette dersler olarak öğrenim hayatını tamamlamıştır. Türkçe okuryazardır. 22 yaşında memuriyet hayatına başlamış çeşitli dairelerde çalışmıştır. 1875-1877 yılları arasında Konya Belediye Başkanlığı yapmıştır. Ardından sırasıyla Mecidiye ile birlikte Çiçekdağı, Haymana, Ayaş, Zir ve Yabanabad kazası kaymakamlıklarında bulunmuştur. 1881-1883 yılları arasında Muhacirin Komisyonu şube başkanlığında bulunmuştur. 1887 yılında Şehremaneti Mülhakat İdaresi Meclisi üyesi olarak görev yapmıştır. 10 Nisan 1888'de bu meclisin ilga edilmesiyle birlikte bir müddet açıkta kalmıştır (BOA, DH. SAİD. d. 166: 475-476; BOA, İ. DH, 793/64364). Mustafa Lütü Efendi, bunun üzerine halini arz ettiği Sultan Abdülhamid'den birtakım isteklerde bulunmuştur. Yazdığı dilekçede, 26 yıldır devlete sadakatle hizmet ettiğini, Şehremaneti İdare Meclisi'nin lağvı nedeniyle üç yıldır açıkta kaldığını ve mali durumunun bozulmasından dolayı ev eşyalarını satarak ancak geçimini sağladığını ifade ederek bir memuriyete tayin edilmesini talep etmiştir. Sultan II. Mahmud tarafından dedesine hediye edilen altınla ve Osmanlı armasıyla süslenmiş bir kılıcı 70 liraya satmak zorunda kaldığını, karısı ve altı aylık çocuğu hasta olduğu için doktora borçlandığını beyan ederek bu borcu ödemesi için kendisine ihsanda bulunulmasını, hiç olmazsa Sultan'ın emri ile geçici de olsa 2.500 kuruş emekli maaşı bağlanmasını istemiştir. Bu para bağlanana kadar cemiyet-i rüsumiyeye fahri üye olarak tayin edilmesini arzu etmekteydi (BOA, Y. PRK. AZJ: 8/7). Mustafa Lütü, bir ara görevli olarak Mekke'ye gitmiş ve hacı olmuştu. 19 Ocak 1892'de Antakya kazası kaymakamlığına tayin edilmişse de muhtemelen bu görevi beğenmediği için buranın hava ve suyuna alışamayacağını gerekçe göstererek görev mahalline gitmemiştir (BOA, İ. DH: 1259/98842; BOA, İ. DH: 1266/99589). Bu tarihten itibaren herhangi bir göreve getirilmeyen Mustafa Lütü Efendi, Sultan'dan tekrar vazife talebinde bulunmuştu. Sultan II. Abdülhamid, 3 Mart 1899 tarihli hususi iradeyle Mustafa Lütü Efendi'nin münasip bir göreve tayin edilmesini emretmişse de (BOA, İ. HUS: 73/75) sonuç değişmemiştir.

Kendini unutturmamak için çeşitli raporlar kaleme alarak farklı tarihlerde bunları Sadaret'e ya da Yıldız Sarayı'na sunan müellif, hazırladığı layihanın küçük bir kısmını 22 Şubat 1907 (9 Şubat 1322) tarihli

bir arz ile Sultan II. Abdülhamid'e takdim ederek yeniden vazife talebinde bulunmuştu. Sultan'a sunduğu arzında; kırk sene önce duhani-i hazret-i şehriyarilerinden müteveffa Mehmed ve Su Nazır-ı Sabıkı İbrahim Ağaların aracılığıyla Dolmabahçe Sarayı'nda Sultan'ın karşısında birkaç defa ayakta durma şerefine mazhar olduğunu, orada kendisine tahkik memuriyeti sıfatıyla Hicaz'a gitmesinin ihsan edildiğini, hac seyahati dönüşünde de Şehremaneti İdare Meclisi üyeliğinin bahşedildiğini hatırlatmaktaydı. 10 Nisan 1888'de bu meclisin ilgasıyla 5.000 kuruş maaşla Şura-yı Devlet üyeliği veya Evkaf-ı Hümayun Nezaretine muavin tayin edilmesine dair irade çıktığı halde hâlâ bu görevlerden birine atanmadığından yana şikâyet etmekteydi. Akranlarının valiliklerde ve Şura-yı Devlet üyeliklerinde bulunduğu halde kendisinin 15 yıldır boşta kaldığını ifade ederek açıkça Evkaf-ı Hümayun Nezareti muavinliğine atanmasını talep etmişti (BOA, Y. PRK. EV: 4/58).

Mustafa Lütfi Efendi'nin görev talebi karşılık bulmamış ancak layihasında şikâyet ettiği veya öneride bulunduğu hususlarda bürokratik işlemler başlatılmıştı. Bu çerçevede layiha Yıldız Sarayı'ndan Sadaret'e iletildi. Sadaret 26 Mayıs 1902'de Evkaf-ı Hümayun Nezaretine cami, mescit ve kütüphanelerdeki Kur'an-ı Kerim rahlelerinin yükseltilmesi, üzerinde haç işaretine benzer nakışlar bulunan halıların Müslümanların ibadet mekanlarına tefriş edilmemesi ve camileri ziyarete gelen yabancılara verilen terliklerin temizliğinin yapılması hususunda ikazlarda bulundu. Ayrıca fırınlarda pişirilen ekmeklere cila vermek için haram hayvanların kıllarından imal edilmiş olan fırçaların kullanılmasının ve Avrupa'dan gelen yağların yine bu hayvanların yağıyla karıştırılarak satılmasının önüne geçilmesi için gerekli tedbirlerin alınması maksadıyla Şehremaneti uyarıldı. Zabtiye Nezareti'ne de Müslüman çocukların gemici şapkası giymesinin önüne geçilmesi için bilgi verildi. Bu nezaretlere bildirim yapılırken layihada yer alan hususların özetleri gönderildi (BOA, DH. MKT: 511/48). Ekmeklerin pişiriliş usulüyle ilgili şikâyetlerle ilgili olarak da Dahiliye Nezareti tarafından 20 Ocak 1909'da Şehremaneti'ne bir tezkire gönderildi (BOA, DH. MKT: 2713/58).

Devlet memuriyetinden ümidini kesen Mustafa Lütfi Efendi, 1911 yılı başlarında emekli aylığı hak edebilmek gayesiyle tekrar harekete geçti. Tekaüd [Emekli] Sandığı'ndan en son ayrıldığı Antakya kaymakamlığı maaşı üzerinden emekli maaşı talep etmekteydi. Ancak Şura-yı Devlet, Antakya kaymakamlığı görevine başlamadığı için bu talebi uygun görmedi ve Mustafa Lütfi Efendi'nin teşebbüsü sonuçsuz kaldı (BOA, ŞD: 3085/12). Mustafa Lütfi Efendi son defa yetkililerin dikkatini çekmek için aynı yılın sonbaharında Donanma-yı Osmanî ianesine gelir bulduğuna dair Sadaret'e bir layiha daha sundu (BOA, BEO: 3970/297731).

Çalışmanın konusu olan ve Mustafa Lütfi Efendi tarafından hazırlanan esas rapor, İstanbul'da cami ve mescitlerin durumu, fırınlar, yabancıların ziyaret adabına dair oldukça önemli bilgiler ihtiva etmektedir. Devrin zihni yapısını anlamak açısından önemli detaylar içeren layihanın üzerinde herhangi bir tarih bulunmamakta olup arşiv kataloğunda 6 Rebiülahır 1327 (27 Nisan 1909) tarihine kayıtlıdır. Oysa bu tarihte Sultan II. Abdülhamid tahtan indirilmiş ve dolayısıyla layihanın yazılış tarihinin 6 Rebiülevvel 1327 (27 Nisan 1909) olması mümkün değildir. Arşivden elde edilen diğer belgelerden yola çıkıldığında layihanın 1902 yılında Sultan II. Abdülhamid'e sunulduğunu ifade etmek daha doğru olacaktır. Nitekim incelemeye konu olan layihanın 9 Nisan 1902 tarihli bir suretinin girişinde yer alan "*mukaddemâ takdîm-i 'atebe-i 'ulyâ kılınan lâyiha-i çâkerânemin bir kıt'a sûreti manzûr-ı dekâyık-nüşûr-ı cenâb-ı sadâret-penâhileri kılınmak üzre ber-vech-i zîr 'arz olunur*" ifadesi bu iddiayı güçlendirmektedir. Bu ifadede layihanın daha önce "atebe-i ulya" yani "Padişah katına" arz edildiği açıkça ifade edilmektedir (BOA, DH. MKT: 511/48). Ayrıca yukarıda da ifade edildiği üzere Lütfi Efendi'nin layihadaki uyarılar üzerine Sadaret'in, Evkaf-ı Hümayun ve Zabtiye Nezaretlerine yönelik ikazları Mayıs 1902'de iletmiştir. 1902 yılında Mustafa Lütfi Efendi 54 yaşındaydı (BOA, DH. MKT: 511/48).

Layiha bez cilt ile ciltlenerek iplik dikişle risale haline getirilmiştir. Kapak sayfasında, çevresi bitki motifleriyle tezyin edilmiş yukarı yöne bakar bir ay yıldız motifi bulunmaktadır. Layiha 24 varak olup 23'üncü varığı boştur. 24'üncü varakta ise sadece "*veliyü'n-ni 'met-i â'zam efendimiz siyâseten pek çok ma'rûzât-ı şifâhiyyem var ise de tahrîren 'arz-ı 'atabe-i 'ulyâ eylemek kullarınca mümkün olamayacağı ma'rûzdur. Âzât kabûl etmez kulları. [mühür] e's-seyyid Mustafa Lütfi bin İbrahim.*" ibaresi yer almaktadır. Layihanın muhteviyatı 67 ayrı hususta kaleme alınmıştır. Müellif her yeni konunun başına 1'den başlayarak 67'ye kadar numara vermiştir. Bu konular camilerin vaziyeti ve temizliği, fırınların durumu, hazineye yeni gelir kaynakları arayışı ile ilgiliydi. Bahsi geçen bu konu başlıkları metnin orijinalinde olmayıp metne tarafımızdan köşeli parantez içerisinde eklenmiştir. Layiha metni aşağıdaki gibidir.

Layiha Metni

[2-a] Cenâb-ı kübriyâ hâmî-i kâffe-i Müslimîn ve hâfız-ı şer‘-i mübîn veliyyü‘n-ni‘ met-i bî-minnetimiz pâdişâh-ı milk-i haslet efendimiz hazretlerini envâ‘-i sa‘âdet iclâl ile ile‘l-ebed erîke pîrâ-yı şân-ı şevket buyursun âmîn ve bi-hürmet-i seydidü‘l-mürselîn.

Fart-ı sadâkat ve ‘ubûdiyet-i mülûkânem sâikasıyla saltanat ve Memâlik-i Mahrûse-i cenâb-ı hazret-i hilâfet-penâh-ı â‘zam ve ehamîlerince müceb-i nef‘ ve zarar olan ahvâlin mülâhaza ve mütâla‘asını kendimce ferâiz-i umûrdan bildiğimden bu kerre pîrâmen-gerd-i hatır ‘abd-i çâkerî olan ba‘zı ahvâlin ‘arzına ber-vech-i âtî mucâseret eylerim.

1-‘Âlem-i İslâmiyetin medâr-ı mahz-ı i‘tilâsı olan hasâil-i ber-güzîdenin kâffesini nefis-i nefîs-i hümâyûnlarında cem‘ ve bu sûretle bi-hakkın mağbûtu‘s-selâtin-i ‘izâm-ı behişt-makâm hazerâtıyla ba‘zı ashâb-ı hasenât taraflarından Dârü‘l-Hilâfeti‘l-‘Aliyye ve Memâlik-i Mahrûse-i şâhaneleriyle memâlik-i sâire-i İslâmiyyede bulunan bi‘l-cümle cevâmî‘ ve mesâcid ve medâris ve kütübhânelere vakf ve ihdâ buyurulmuş olan mesâhif-i şerifenin mevzû‘ olduğu rahlelerin derece-i irtifâ‘ı menâfi-i hürmet ve ta‘zîm bulunmakta ve ekser cemâ‘at taraflarından kapuda ve mahall-i mahsûsada bırakılmayarak mesâhif-i şerifenin bulunduğu rahleler altına ve civârına konulan müevves ayakkablarının mesâhif-i şerîfeye kurbîyeti hâşâ hürmetsizliği taz‘îf ettiği nazar-ı te‘essüfle görülmekte olmağla bu mahzûr-ı ‘azîmin çâre-i ref‘i mezkûr rahlelerin lüzûmuna göre kemâ-fi‘s-sâbık ibkâsıyla berâber mârû‘l-‘arz kâffe-i cevâmî‘ ve mesâcid ve kütübhânelerin mahall-i münâsibine nâm-ı kudsiyyet-ittisâm-ı hazret-i zillullahîlerine izâfetle ser-levhasında *lâ yemessuhu illâ‘l- mutahharûne*¹ âyet-i celîlesi ve zîrinde tuğrâ-yı garrâ-yı cenâb-ı hazret-i gîfî-sitânîleriyle bi‘t-tevsîm herkesin alub okumasına ‘usret vermeyecek derecede olarak mükemmel ve müzeyyen kilidsiz câmekânlar inşa etdirilerek [2-b] mesâhif-i şerîfe ile kütüb-i nefîsinin vaz‘ı ve emr-i muhâfazasının emîn kayyûmlara tefvîzi ile mârû‘l-‘arz hürmetsizliğinin lüzûm-i izâlesi vecîbesinin ifâsı hakkında evvelce kaleme alınıb takdîm ve ‘arz-ı ‘atabe-i ‘ulyâ kılınan lâyiha-i memlûkânem üzerine şeref-efzâ-yı sünûh ve sūdûr buyurulan irâde-i mülhemîyyet-i m‘utâde-i hazret-i şehin-şâh-ı â‘zam ve ehamîleri vechle bu bâbdaki müzâkere ve teşebbûsât-ı mühimmenin bir hüsn sûretde temşiyet ve cereyânı zımnında külları dahî bi‘z-zât mâbeyn-i hümâyûn cenâb-ı mülûkânelerinde hazır bulunmaklığım kâtib-i husûsî-i hazret-i hilâfet-penâhîleri müteveffâ Kâmil Beg tarafından keşîde olunub mahfûz-ı çâkerî olan fi 15 Temmuz sene [1]315 târîhli telgraf-nâmede emr ü iş‘âr buyurulduğu gibi şu lâyiha takdîmi üzerine yine müteveffâ-yı mûmâ-ileyh tarafından mahzûziyet ve iltifât-ı seniyye-i mülûkâneleriyle tebsîr buyurulduktan sonra sâdır olan emr ü fermân diyânet-beyân cenâb-ı fârukâneleri dâiresinde lâyiha-i mezkûre hükmünün tamâmî-i icrâsı taraf-ı ‘ubeydânemden Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret-i celîlesine ‘arz olunması üzerine fi 27 Şa‘bân sene [1]318 târîh ve 123 numerolu tezkire ile sebk eden istifsâra cevâben tasvîb-i celîl-i şehin-şâhîleri şerefine iktirân eden ma‘rûzât-ı mebsûte-i bendegânemin fetvâ-hâne-i celîle ile tedkîkâtı şer‘iyye meclislerince muvâfik-ı şerî‘at ve diyânet görünmüş olduğundan ol vechle heman ifâ-yı muktezâsı makâm-ı meşihat-ı ‘ulyâdan nezâret-i müşârûn-ileyhâya emr ü iş‘âr ve âhîran da yine mürâca‘at-ı memlûkânem üzerine 28 Mart sene [1]317 târîhli ve 255 numerolu tezkire-i sâmiyye ile te‘kîden emr ü izbâr edilmiş olduğu ve te‘hîrî-fi‘îliyyâtının meşhûdiyeti mecbûriyetiyle sadr-ı sâbık Sa‘îd Pâşâ küllarına takdîm ettiğim ‘arîza-i ‘ubeydânem rehîn-i nazar-ı ehemmiyyete alınarak fi 28 Mart sene [1]318 târîhli ve 494 numerolu olarak ve bu târîhde bir de Umûr-ı Dâhiliye Nezâret-i Celîlesinden Nezâret-i Evkâf-ı Hümâyûna birer te‘kîdnâme dahâ istâr ve tesyâr kılınmış ise de fi‘îliyyât-ı mefrûza-i muntazıraya bedel her nasılsa bir te‘hîr iğmâzgârî görölüb hâlbûkî her bir umûra takaddüm mâddî ve ma‘nevî derkâr olan böyle bir emr-i mu‘tenâ-yı diyânetde tecvîz-i tesâhül hiç bir vicdâna rehîn-i cevâz olamayacağı rütbe-i bedâheti hâiz ve ma‘hezâ sebep-i necât-dârîn olan dîn-i mübîn-i İslâmımız ahkâmını meydâna koyan ve saltanat-ı celîle-i ‘Osmâniyyenin bidâyet-i te‘essüsünden ilâ yevminâ hazâ muhâfaza-i ta‘zîmâtı rehber-i felâh ittihâz kılınmış olan hazret-i Kur‘an‘ın mütemâdiyen eyâdî-i ihtirâm ve tekrîmde bulundurulması min-tarafillah-ı te‘âlâ zât-ı âkdes-i hazret-i zillullahîlerine hâss kılınmış cümle-i muvaffakiyyâtdan bulunmuş ve âmâl-ı kudsiyyet-iştimâl cenâb-ı veliyyü‘l-â‘zam ve ehamîleri eslâf-ı saltanat-ı seniyyelerine kât kât fâik ve dahâ parlak idüğü [3-a] ma‘rûzât-ı çâkerânemin hayr-ı fi‘île isâli emrindeki irâdât-ı mülhemîyyet-âyât-ı hüsvâneleriyle müsbet ve tarîk-i Hakk‘a sülûke vâsita-i yegâne olan Kur‘ân-ı ‘azîmü‘ş-şânın ol vechle terfî‘ buyurulması yolundaki maksad-ı Hudâ-pesendânenin birkaç def‘a da gazetelerle neşr ve i‘lâmı hem rub‘-ı meskûndaki kâffe-i ehl-i îmânın lisânen ve cenânen isticlâb-ı de‘avât-ı hayriyyelerini hem de şu teşebbûs-i vâcibü‘l-icrânın taşralara dahî bi‘t-te‘sîr mâddî ve ma‘nevî küllî fevâid husûlünü mü‘eddî olduğu mütehakkık bulunmasına nazaran şimdîye değin avk-ı te‘hîre uğradılması ancak delâlet

¹ Kur‘an-ı Kerîm, Vâkıa Sûresi (56), 79. Ayet, meali: Ona ancak temizlenenler dokunabilir. Y. N.

ve vesâtat-ı ‘abd-i memlûkânemle tebliğ kılınan işbu irâde-i seniyye-i hazret-i pâdişâhîye belki itmi’ nân hâsıl eylemedikleri melhûziyetine mebnî irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-kübrâlarının resmen tebliğ olunmadıkca ve marangoz-hâne-i hümâyûn-ı hazret-i veliyyü’l-‘azam ve efhamîlerinde bi’l-inşâ Bâb-ı Meşihatpenâhî evrâk müdürîyeti odasına mahsûs ‘inâyet ve ihsân buyurulan dolab gibi dil-hâh-ı hazret-i milkdâr-i â‘zamîleri vechle yalnız selâtîn-i ‘izâm cevâmî’-i şerîfesine mahsûs numûne olarak bu mes’ele-i hayriyyeye ihdâ buyurulması Bâb-ı Fetvâ Dâiresiyle evkâf me’mûrlarının tarz-ı beyânât ve ifâdât-ı şifâhiyyelerinden istidlâl olunmasına binâen bu bâbdaki irâde-i seniyye-i veliyyü’n-ni‘met-i efhamîleri her neye menût ve mütevakkıf bulunmuş ise mücerred bi-hasebi’s-sadâka mevkufiyet-i uz mâ-yı hazret-i gîfî-sitânîlerinin husûlü emniyesiyle tesrî’-i tenfîz irâdesini hasbetenlillah niyâza ictisâr eylemekte olduğum ma’rûzdur.

2

Ma’lûm-ı ‘âlî-i hazret-i hilâfet-penâhîleri cümle-i mübeccelesinden bulunduğu üzere on iki tarîkin şu‘abâtıyla berâber makâm-ı şeyhûhetle iştihâr itmiş ve harekât-ı irşâd-kârâneleri millet-i nâciye-i İslâmiyece rehber-i feyz-i ma‘nevî ittihâz edilmiş olan meşâyih-i ‘izâmın on dört ‘aded kâvuklarının resimlerini takliden yapılub Dersa‘âdet ve taşra vilâyât-ı şâhânelerinde birkaç senedir satıla gelen levhaların Üsküdar’da selâtîn-i ‘izâm cevâmî’-i şerîflerinin mihrâb tarafına ve cemâ‘ât-ı müslimînün muvâcehesinde ta‘lîk edilmekte olub bu ise Bahr-i Râik’in cild-i sânisinin dokuzuncu sahîfesindeki fî mekrûhâtü’s-salât ve kâlellahi te‘âla *kad eflihal mu‘minûne ellezîne hum fi salâtihim hâşîûne*² tebliğ-i celîline nazaran menâfi-i huşû‘ olduğu gibi fukahâ-yı ‘izâmın mu‘teber kütüb-i fikhiyelerinde asıl mescid olan mescid-i Kabâ ve mescid-i hazret-i Nebevî olub anın hey‘et-i asliyesine muvâfık olmayan şer‘e dahi muvâfık olmayacağı hakkında sarâhaten bahisler mevcûd [3-b] olub elvâh-ı ma’rûza ise hey‘et-i şer‘iyyeyi muhill ve emr-i ta‘lîklerinin de kayyûmlarca ve Evkâf Nezâretinden müsâ‘adesine gayr-i müstenid idüğü tedkîkât-ı çâkerânemden anlaşılmış olduğundan bi’l-vücûh rızâ-yı diyânet ihtivâ-yı cenâb-ı hazret-i tâc-dâr-ı â‘zamîlerine külliyyen muhâlefeti bedîhî idüğü ma’rûzdur.

3 [Kur’an Ayetlerinin Gelişigüzel Yerlere Basılmaması]

Birkaç seneden berü dâr-ı nebîde vesîle-i necâtımız olan musâhaf-ı şerîfe ceybde taşımak için Kur’ân-ı ‘azîmü’ş-şânın hacm-i ma‘rûf ve meşrû’dan gayetle ufak ve tek veya hazret-i Kur’ân’ı ikiye bölerek siparişlerine göre çift cildli olarak tab‘ edilmekte olduğu gibi Dersa‘âdet ve taşra vilâyât-ı şâhânelerindeki matbû‘ât idârelerinden çıkarılan gazetelere âyât-ı Kur’âniyye ve hâdis-i kudsiye ve nebevîyenin derci hürmetsizliği müceb ve mezkûr gazetelerin ise mâhiyât-ı mühimme ve kıymet takdîri meziyetinden mahrûm kimseler ve bi-tahsîs Hıristiyanlar ellerinde umûr-ı ‘âdiye ve sefîlede isti‘mâl olunmakta olub ahvâl-ı ma‘rûzanın tevîd edeceği mazârr ve mehâzîr-i ma‘nevîyenin münhasıran sahne-i celîle-i İslâmiyyeye ‘âid ve li-hazâ vicdân-ı kudsiyet-nişân-ı cenâb-ı husrevânelerine külliyyen mübâyin idüğü derkâr olduğuna mebnî ber-minvâl-i meşrûh kelâm-ı kadîmin hey‘et-i ma‘rûfuna hâlel getirilmemesi ve gazetelere öyle âyât ve ehâdis-i şerîfe derc edilmemek üzere acemlerin Vâlîde Hânında vâkı‘ matba‘alarıyla bi’l-cümle matba‘alara tebliğât icrâsı her hâlde mâddî ve ma‘nevî muhassenât-ı ‘azîmeyi müstevcib olacağı ma’rûzdur.

4 [Yabancılara Cami Ziyaretleri Sırasında Verilen Terliklere Dair]

Me‘âbid-i mukaddesede nezâfet ve tahârete ri‘âyet vâcibât-ı diniyyemizden olduğu müstağni-i ‘arz ve beyân olub milel-i gayr-i müslimeden cevâmî’ ve mesâcid-i şerîfeyi ziyârete gelen ecnebîlerin ayaklarına verilen terlikler kenarsız olması hasebiyle ayakkabları terlikden iki tarafa inhirâf etdikce terlikler muhâfaza-i nezâfetde fâidesiz kalmaktadır ve ba‘zen dahi eser-i zuhûl olarak terlikler ayaklardan çıkarak mülevves na‘lûnlar nâsiye-i sây-i sücûd olduğumuz mukaddes yerleri telvîs etmekte ve ayakdan çıkan terlikleri hademeden görebilen getirerek bi’l-ihât tekrâr giydirmekte oldukları her gün görülelmekte olub salîfû’l-‘arz bu inhirâf ve huruca mâni’ olmağla sâlih yüksek kenarlı terlik tehiyye ve tedârik edilmesi mücib-i muhassenât-ı ‘azîm olacağı ma’rûzdur.

[4-a]

5 [Ayakkabıların Cami İçlerindeki Ayakkabılıklara Konulmasının Mahzuru]

Dersa‘âdet ve taşra vilâyât-ı şâhânelerinde bi’l-cümle cevâmî’ ve mesâcid-i şerîfelere sigâr ve kibâr olsun ekser cemâ‘ât-ı müslimîn mülevves ayakkabılarını ellerine alarak cevâmî’-i şerîfe kapusından

² Kur’an-ı Kerim, Mü‘minûn Sûresi 1 ve 2. ayetler, *قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ* * Gerçekten mü‘minler kurtuluşa ermiştir, 2-Onlar ki namazlarında huşu içindedirler. Y. N.

içeriye giriyorlar ki bir taraftan mürdâr sularla çamur parçaları o secdegâhımıza akmaktadır ve bir taraftan ba'de edâü's-salât cemâ'âtın kapulardan müzdehihan hurûcları cihetle ellerde bulunan işbu mülevves ayakkablarıyla yekdiğerinin elbiselerini telvîs felihazâ sıhhat-ı salât ihlâl eylemekte ve bir de bu kabîlden olmak üzere hâşâ sümme hâşâ bir temâşâgâha gider gibi birçok cemâ'ât-i müslimîn cehâlet veyâ gaflet ve hiffet-i seyîye'siyle kucaklarına alub veya ellerinden tutub cevâmi' ve mesâcid-i şerîfeye iki ve nihâyet üç yaşlarında ve'l-hâsıl sıbyân 'adâdındaki evlâd û ahfâdı cemâ'ât-i müslimîn namâzda iken def'-i zarûretlerini buldukları mahalde icrâ etmeleri ve şu ahvâl-ı mü'essifenin kesret-i vukû'u defa'âtle re'yü'l-'ayn müşâhede olunmakta olduğuna nazaran men'iyile berâber hiç olmaz ise de senede bir kere eyyâm-ı sayfda cevâmi'-i şerîfelerde mefrûş kaliçeleri tathîr eylemek şer'en ve icabât-ı dîniyyemizden olduğu ma'rûzdur.

6 [Çocuklara Ezan Okutturulması]

Emr-i mesnûn-ı te'ezzinin hadd-i rüşd ve bulûğa vâsıl olmuşlar tarafından ifâsı şer'-i şerîf cümle-i ahkâmından iken ekser mahal ve be-tahsîs Üsküdar cevâmi'-i şerîfesinde ezân-ı Muhammedî ve sâir vezâif-i mü'ezzine mütevâliyen çocuklara yaptırılmakta olduğundan men'i merhûn 'inâyet-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhîleri olduğu ma'rûzdur.

7 [Cami ve Mescit Hallarındaki Uygun Olmayan Desenler]

Bi'l-cümle cevâmi' ve mesâcid-i şerîfede mefrûş yeni kaliçelerde görülen nakuş-ı mekrûhe esnâ-yı salâtda izhân-ı müslimîni işgâl ve sebep-i gufrân olan durûd-ı sultânî ile hitâm bulan 'ibâdât ve de'avâtın sâfiyetini ihlâl edüb binâen-'aleyh şer'en ve 'aklen kerâheti meydânda olduğu gibi de'b-i dîrîne vechle ba'zı ecnebî seyyâhlarının ma'âbid-i mukaddesimizi ziyâretle memleketlerine hîn-i 'avdetlerinde mu'azzez tutduğumuz hâçımız 'Osmânlılarca bi'l-iltizâm câmi'lerinde pây-ı istihkâr altında bulundurulmaktadır deyu neşriyât-ı muzırrada bulunarak [4-b] bir mes'ele-i mühimme renginin aldırılması ihtimâlden gayr-i ba'îd bulunmasına nazaran bundan böyle de mübâya'a olunacak mefrûşât-ı hayriyyenin hîn-i mübâya'âtında bu noktanın nazar-ı dikkatden uzak tutulmaması nezd-i kerâmet-vefd-i hazret-i şehin-şâh-ı â'zamîlerince tensîb ve tasvîb buyurulduğu takdîrde ta'mîmen vilâyât-ı şâhânelerine dahi irâde ve fermân-ı hümâyûn cenâb-ı mülûkânelerinin şeref-tastîr-i sünûh ve südür buyurulması ma'rûzdur.

8 [Ekmek Fırınları ve Ekmekçilerin Gayrimüslim Oluşu]

Havâyc-i zarûriye-i beşeriyeden ve ni'am-ı 'uzmâ-yı ilahiyeden olub Dersâ'âdet ve taşra vilâyât-ı şehin-şâh-ı â'zamîlerinde ekseri furunlarda tabh edilegelmekte olan nân-ı 'azîzlerin hîn-i tabhında cilâ ve nerm vermek üzere mürdâr hayvânların kollarından ma'mûl ve Avrupa'dan mevrûd olan fırçaları suya sokarak nân-ı 'azîz üzerine sürmekte oldukları ma'a't-te'essüf görülmektedir bu husûsun kat'iyen ve kâtibeten muhâlif-i şer'-i şerîf olduğu ve bu gibi fırçaların isti'mâl etdirilmemesi ma'rûzdur.

9

'Arz ve beyândan müstağni olduğu üzere Dersâ'âdet ve taşra vilâyât-ı zillullahîlerinde ekserî furuncular Bulgar ve Rûm ve Ermenî milletinden olub ancak İslâm olarak pek cüz'i o da simidci olub sene-be-sene çeşni tutmak ve narh vermek Şehr-emânet-i celîlesiyle taşra mecâlis-i belediyelerinde mevzû olan nizâm-nâme-i hümâyûnlarına tevfikân usûl ittihâz eylemişlerdir. Dersâ'âdet'de ekserî başlıca furunlarda mezkûr Bulgar ve Rûm ve Ermenî milletlerinden olub hattâ 'Acemlerin kâffesi işbu Hristiyan milletinden lehm ve nân-ı 'azîz gibi şeyler asla almazlar dâimâ mu'arızdırlar gerçi şerî-at-ı mutahharaya pek de muvâfık değilse de ne çareki vakt-ı zamânıyla İslâm tarafından rağbet edenler az olduğundan maru'l-'arz o mürdâr fırçalarla ve el ve ayaklarıyla yoğurmakta oldukları gibi yortu ve pazar günlerinde isti'mâl edüb fesâd-ı âhlâk-ı câhilânelerini meydâna atar ve mevad-ı küûliye te'siriyle günâ gün ahâliye bed mu'âmele ve istiğnâlarla nân-ı 'azîz fûrûht eylemekte ve Ermenî vak'asında su hazînelerine zehir ilkâ etmek gibi fezâhatlara vukû'-ı cesâretleri beyne'l-ahâli ol vakit rivâyet olunmasına nazaran fesâd ve cehâletleri derkâr olan işbu furuncu Hristiyanların ilerüde ya bir bed-hâh ilkâat ve iğfâlâtıyla [5-a] veyâ sâika-i sû-i ahlâk-ı nâdânîleriyle hüdânegerde ilerüde nân-ı 'azîz derununa dahi zehr atub âhâlî küllarını tesmîm eylemek gibi fikr-i fâsidede bulunmaları melhûziyetine ve ma'hezâ bu furuncular merkez fitratları olan hiyânet-ı ma'rûza sâikasıyla Avrupa'dan vürûd eden fasulye ve nohud ve patatez gibi mahsûlât-ı ecnebiyye ile mahlût dakîkleri mübâya'a ve tabh ile yerli vatandaşlarımıza sarf etmek sûretinin ehâss maksadları olduğu fi'iliyât-ı meşhûdesiyle sâbit olub bunlara bi'l-manzar iştihâ ve rağbet-i 'âmmeyi istihsâl için Galata ve Begoglu lokantalarındaki matbûhâtın şarâb ve sâir mâi'yât ve mevâd-ı ecnebiye ile ihtilât etdirilmesi kabîlinden olarak salifü'l-'arz zâten mahlût olan ecnebî otlarının hîn-i tahmîr ve tabhında şarâb veyâ başka mevâd-ı mechûle asâriyle çıkarılan ekmekler fi'l-hakîka

zâhirde bir isti'dâd-ı revâc hâsıl etmekde ise de tecrübeten sâbit olan betâ'et-i hazmiyye cihetiyle tubben ve mahlûtâtının hürmet-i şer'iyyesinden nâşî diyâneten ve yerli dakikler sarfiyatının ta'tili sûretiyle de servet-i mülkiyyece mazarrât-ı cesimesi ahâli kûllarının vukûflarından ve etubbâ ve me'mûrîn-i 'âidesi enzâr-ı tedkikden mehcûriyyetine binâen min-gayr-i hadd tedbirâtı layih-ı hatır olmuşdur. Evkâf-ı Hümâyûn Nezâret-i celilesi idâresinde olan bi'l-cümle 'imârethâne furunlarında birçok tabh ve i'mâl olunan fodulanın tabh ve a'mele-i sâiresinin 'umûmiyetle Arnabud ve yerli İslâmları olduğu cihetle nezd-i dekâyıkdanî-i hazret-i kişver-güşâyîlerince rehîn-i tensîb ve tasvîb buyurulduğu takdîrde yevmiye lâ-akall şimdilik biner kıyye ve dahâ ziyâde nân-ı 'azîz çıkarmasına müsâ'id bulunan bu i'mâretler mevcûd olduğu hâlde ber-vech-i ma'rûz günâgûn hiyel ve desâis isti'mâliyle menâfi-i şahsiyelerini yerli ve garîb 'âmme-i nâsın husûl-ı mazarratlarında taharrî eden Hıristiyan vesâir bî-insâf furuncu esnâfının gerek ta'yîn-i fi'yât-ı mu'tedile husûslarında devâir-i 'âidesine karşı akvâl ve harekât-ı müşekkel-pesendane ve gerek dâd û sitad hengâmında da ahâli kûllarına mukâbil mu'amele ve istiğnâ-yı dervişânelerine bir sedd-i sedîd olmak üzere 'imârat-hane-i mezkûr furunlarında yerlû hass buğday unundan yevmiye lâ-akall beher furunda şimdilik biner kıyye nân-ı 'azîz tabh ettirilür ise 'imârat-ı mezkûre furunlarının kâffesinde yevmiye yirmi otuz bin ve daha ziyâde kıyye nân-ı 'azîz çıkarılması me'mûl-i kaviyy idüğine binâen sermâyesi nezâret-i müşârûn-ileyhâdan bi'l-'itâ 'iffet ve hasâfetle ittisâf ve iştihâr itmiş zevâtdan mürekkeb bir komisyon nezâret ve ma'rifetiyle 'imâret furunlarında [5-b] ol mikdârdan 'umûmunda lâ-akall yirmi bin kıyye ekmek çıkarılabilüb bundan narh ve ehveniyet-i matlûbe ihlâl edilmemek şartıyla celâil-i âsâr-ı meşkûre-i peygamber-pesendânelerinden olan Hicâz Demir yolu hattına mahsûsan beher kıyyeden birer para resm istihsâli hâlinde resm-i mezkûrun diğere furunlar ekmeği de 'ilâve olunduğu hâlde yevmiye beş yüz bin kıyye i'tibâriyle yalnız Dersa'âdet'ce yevmîsi 12.500, 275.000 şehrîsi, 4.500.000 senevîsi guruş kadar bir yekûn teşkil edeceği gibi bu usûlün mahalleri mecâlis-i belediyesince yapılmak üzere taşra vilâyât-ı şâhânelerine teşmîli takdîrinde de bi'l-cümle memâlik-i şâhânelerinde yirmi milyon nüfusun mevcûdiyeti tahmîn olunmasına göre ekmek sarfiyatının da beher nüfûsa lâ-akall yirmişer kıyye i'tibâriyle nüfûs-ı 'umûmiyye için yevmî on milyon ûkıyye vâsıl ve beher okkadan mikdâr-ı ma'rûz üzere alınacak resmden 250.000 yevmîsi, 7.500.000 şehrîsi, 90.000.000 senevîsi milyon guruş hâsıl edeceği ufâk bir hesâb-ı sathî iş'ârâtından olduğu gibi tedbir-i ma'rûzun ittihâzı takdîrinde furunculuk san'atına vâkıf efrâd-ı İslâmiyenin şevk ve gayretleri tezâyüd ve bu vesîle ile dahî efrâdı bi't-tabi' tekkessür ve li-hazâ emr-i ticâretde mütemâdiyen galebe i'tiyâdında bulunan esnâf-ı gayr-i müslimenin 'urûk-ı rekâbet ve hasedleri galeyâna gelerek şu galebe emniyesiyle melhûz olan fikr-i meş'ûmlarını tashîhen bundan böyle yerli hass buğday dakikinden ve meşrû'iyet-i İslâmiyye dâiresinde tabhiyâta devâmlarını hâsıl ederek sâye-i intizâm-sermâye-i cenâb-ı tâc-dârîlerinde mâyaü'l-hayât-ı beşer olan ekmek tedâriki her dürlü su'ûbât ve müşkilâtdan kurtarılmış olacağı ma'rûzdur.

10 [İstanbul'un Ulaşımı ve Alınan Paralardan Hicaz Demiryoluna Verilmesi]

Gerek Boğaziçi'nde ve gerek taşraya berrî ve bahrî seyr û sefer mecbûriyetinde bulunanlardan vapur ve şimendüfer ve tramvay kumpanyalarınca sûret-i maktû'ada alına gelan ücûrât-ı nakliyyeden mu'tâd ve fevka'l-'âde mesârif çıkdıktan sonra artırılan mebâlig-i küllî ve ticâret-i fâhişe haddîni bulmakda olduğu inde't-tedkik tezâhür ideceğinden ve gerçi bunların bir takımlarıyla gidiş geliş eden yolcu [6-a] ve erbâb-ı tenezzühden ücûrât-ı maktu'adan başka beher bilete onar para alınmakda ise de bu me'hûzât yolculardan çıkub kumpanyalar ise işbu mükellefiyet-i nakdiyyeden vâreste kalmakda ve hâlbuki ticâret-i vâsi'aları yine buraca husûle gelmekde olmasına nazaran işbu mükellefiyet-i haseneye o kumpanya ve şirketlerin de arzu-yı iştirâkleri akvâ-yı me'mûl ve tabî'î olduğundan mikyâs-ı ma'rûz bi't-tedkik muvâfık-ı nefsu'l-emr görüldüğü hâlde dâhil ve hârice amed şod idecek vesâit-i nakliye-i berriyenin tramvaylarından müntehâ-yı mevkiflarına ve şimendüferlerden merkezce Sirkeci ve Haydarpaşa ve Erenköy ve Makriköy son mevki ve mevâkib-i bahriyenin dahî Köprü ve Eyüb ve Kadıköy ve Adalar ve Boğaz'ın müntehâsı olan Kavaklar son iskele i'tibâriyle buralara her vürûdlarında Haliç Dersa'âdet'de bi'l-'umûm yelken gemilerinin seyr eden vapurların beherinden üç ve Boğaz ve Marmara cihetlerine amed şod eyleyenlerin beherinden beş ve tramvayların mevkiflarına beher uğrayışlarında birer ve şimendüferlerin vürûdlarında beşer ve büyük vapurlarla uzun boylu gidüb gelecek büyük katârların uğrayub tevakkuf idecekleri 'umûm iskele ve istasyonlara hîn-i vürûd ve tevakkuflarında onar guruş bir resm alınarak bunun yerli kumpanyalarından alınanlar salîfû'l-'arz hutût-ı Hicâziyye ve diğerelerinden alınacakların dahî limânlar ve bu husûslarda istihdâmı tabî'î ve zarûrî bulunacak me'mûrîn ma'âşât ve mesrâifât-ı sâireye tahsîs olunmak üzere 50.000 yevmîsi, 1.500.000 şehrîsi, 18.000.000 senevîsi guruş bir yekûn teşkil edeceği tebeyyün itmişdir ma'mâfih Boğaziçi'ndeki mevâkif-ı bahriye ile ve merkezde şimendüferlerle amed şod edenlerin alacakları biletlere Hicâz treni için onar para 'ilâve edilmesine nazaran berrî ve bahrî yük ve yolcu navl ve ücûratiçün verilecek

biletlerin navllarından kumpanyalar tarafından verilmek üzere beher yüz guruşda akalli bir guruş alınursa dahâ ziyâde bir yekûn tezâhür edeceği me'mûl olduğundan bu şikkından tasvîb buyurulacak husûsları vâbeste-i hazret-i zillullahîleri olduğu ma'rûzdur.

11 [Memleket Tütünleri, Reji, Gelirler vs]

Dersa'âdet Reji İdâresinde asâkir-i şâhâneleriyle fukarâ-yı ahâliye mahsûs yirmi paralıkla otuz paralık pakete varıncaya değin [6-b] müstesnâ tutulmak ve fakat bâyi' ve müşterîye 'âid bulunmak üzere bâyi'in Reji Şirketi olduğu derkârdır kırk paralıktan iki guruşluğa kadar olan paketlerden birer para ikişer guruşlukdan üçer guruşluğa kadar olanlardan ikişer para ve ândan ziyâdesiçün her bir guruş hesâbıyla birer para zamm ve Memâlik-i Mahrûse-i şehin-şâhîlerinde sarf edilmek üzere sandık ve çuval ve teneke ve kutu ve mukâvva gibi kâğıdlar derununa vaz' edilen tütünlerin â'lâ cinsinin beher kıyyesinden üç guruş ve evsatından altmış para ve ednâsından otuz para ve memâlik-i sâireye gidecek beher yirmilik paketden bir ve andan fazlasıçün beher yirmi parada bir para 'ilâve ve şâyed bandrolsüz olarak açık tütün sandık ve çuval her ne sûretle kablara konulub Avrupa'ya gönderilecek olurlar ise keşf ve mu'âyene olunub da hakîkati bilindikden sonra â'lâ cinsinden beher kıyyesinden on guruş evsatından beş guruş ednâsından yüz para ve meselâ â'lâ cinsinden olarak bir sandık derûnunda on kıyye tütün bulunur ise beher kıyyesinden on guruşdan yüz evsatının beher kıyyesinden beşerden elli ednâsının beher kıyyesinden ikişer buçukdan yirmi beş guruş ve tecâvüz eyledikçe zamâîmin ol vechle icrâsı takdîrinde Memâlik-i Mahrûse-i şâhânelerinde Reji İdâresince bir sene zarfında 22.438.575 liralık tütün sarfiyât olduğu 'inde't-tahkîk mevsûkân istihbâr kılınmasına nazaran bunun hadd-i vasat i'tibârıyla beher seksen guruşu bir kıyye ve 'arz ve ta'yîn olunan zamâîmin usûl-i mütâsavîyeye rabtı hâlinde beher kıyyeye altı guruş nisbetinde bir şey düşmesine göre 'inde'l-hesâb zamâîm ve 'ilâvât-ı ma'rûzadan bir senede 168.289 lira hasılât olacağı kat'ıyyen tahmîn olunmaktadır. Bunun sûret-i idâresine gelince bâlâda ta'yîn edilen mikdârlar nisbetinde pul veya bir nev' marka bi'l-'imâl fabrika olan mahallerde bir ve icâbına göre nihâyet üçer 'aff ve müstevfî ma'âşla me'mûr vâsıtasıyla rabt ve ilsâk ve beher yevm pul sarfiyâtı bedelâtının istîfâ ve mahâl-i mertebesine teslîm ve i'tâsı yolunda o marka tedâbir ve kavâ'id-i intizâmîyenin icrâsı lüzûmunun derkâr idüğü ma'rûzdur.

12 [Hayvan Vergileri]

Deve ve esb ve ester ve manda ve merkeb ve sığır gayr-i ez ağnâm bu misillü hayvânâtın alınan resm yalnız alım satım vukû'unda rûsûm-ı [7-a] ihtisâbiyeye münhasır olub alım satıma uğramayan hayvânlardan şimdîye kadar mükellefiyet-i resmiyye alınmamasına nazaran o misillü hayvânât ashâbının beher re's hayvânıçün senevî birer kuruş guruş i'tâsında tereddüd göstermeyecekleri emr-i bâriz ve şu takdîrde 'umûm memâlik-i şâhânelerinde on milyondan mütecâviz bu kabîl hayvânât olub bunun nisfina emvâl-i zu'afâ nazarıyla bakılarak bi'l-istisnâ nisf-ı diğeri içün ol miktardan bir senelik hâsılâtın elli bin lira râddesinde bir meblağ meydâna getüreceği mertebe-i bedâhatı hâiz olduğu ma'rûzdur.

13 [Devlete Gelir Önerisi]

Dersa'âdet ve taşra vilâyât-ı şehin-şâhîlerinde ferâğ ve intikâl vukû'unda misalen bir âdem hân ve hamâm ve hâne ve konak gibi sâir emlâkîni satmak murâd eylediğinde alıcıyla satıcı tarafından beher yüz guruşda yirmişer paralıktan bir guruşluk en nihâye tecâvüz etdikce beher yüzde ol vechle zamm edilüb tanzîm edilen sened-i resmiye bu vechle pullar yapışdırılması 'ale't-tahmîn 2.000.000 guruş satış vukû'bulacağından 200.000 yevmîsi, 6.000.000 şehrîsi, 72.000.000 senevîsi guruş bir yekûn teşkîl edeceği ma'rûzdur.

14

Dersa'âdet'le memâlik-i şehin-şâh-ı a'zamîlerinde bi'l-cümle konturato ve mukâvele-nâmeyle misalen bir âdem yüz guruşdan yüz bin guruşa kadar hân hamâm ve apartman otel hâne konak ve sâhil-hâne ve fabrika sâir mahalle ashâbının ve müste'cirlerinin erbâb-ı iktidârdan olacakları cihetle kirâ verüb oturur ise mütesâviyen mücir ve müste'cire 'âid olmak üzere şehriye birer guruşdan iki guruşluk pul-ı mezkûr konturato evrâkına yapışdırılması yüz bini tecâvüz eder ise beher yüzde birer guruşdan zamm edilüb bu vechle pullar yapışdırıldığında yevmiye tahmînen 1.000.000 milyon guruşluk pul satılır ise 100.000 yevmîsi guruş, 3.000.000 şehrîsi, 36.000.000 senevîsi şu kadar milyon guruş bir yekûn teşkîl edeceği ma'rûzdur.

15

Kezâ şirket ve me'adin ve sâire mukâvele-nâmelerinde dahî ol sûretle mu'amele olunması vâbeste-i hazret-i zillullahîleri idüğü ma'rûzdur.

[7-b] Dersa'âdet'den ve taşra vilâyât-ı şâhanelerinde büyük ve küçük vapur ve çatana ve yelken gemilerinin hîn-i fûrûhtunda beher yüz guruşda beş guruşluk pul sened-i resmîsine yapışdırılması ve kayık ve sandal ve mavna ve çekdirme ve ataş kayığıyla balıkçı kayıkları gibi her birinin satıldığı zamân bâyi' ile müşteri tarafından yirmişer paradan beher yüzde bir guruşluk pul yapışdırılması elli bin guruş yevmiye bir satış vukû'unda 500 yevmîsi, 15.000 şehrisi, 180.000 senevîsi guruş bir yekûn edeceği ma'rûzdur.

17 [Tüccar Ecneblerden Para Alınması]

Dersa'âdet'le vilâyât-ı şehin-şâh-ı â'zamîlerinde bi'l-cümle inşâât ve ta'mîrât için Şehremânet-i celflesiyle mahalleri mecâlis-i belediyelerinden alınan ruhsat-nâmelere misalen bir âdem hân ve dükkân ve hâne ve hamâm otel apartman ve fabrika gibi mebânînin inşâât ve ta'mîrâtı için 'âid olduğu merci'nden ruhsat-nâme talep eden zevâta müceddeden yapılacak inşâât ve ta'mîrât rûsumunun beher yüz guruş ve kûsûrunda bir guruş zamm ve fakat şu kadar var ki teba'a-i sâireden bulunub da Devlet-i 'Aliyye-i 'Osmâniyyeleri toprağında milyonlarca ticâret edüb yaşayan o misillü milletlerden her kim olur ise olsun inşâât ve ta'mîrât için ruhsat-nâme tezkîresi talep eylediğinde yüz guruşa kadar iki guruş tecâvüz eyledikçe beher yüzde iki guruş zamâim icrâsı hân ve apartman ve sâir cesîm 'akârât için mühendisîni yaptığı planı görüldüğünde bin guruşa kadar beş guruş ve tecâvüz eder ise beher bin guruşda beş guruş zamâim icrâsı şâyed içlerinden hîle ile sahte harita tanzîm eder de merci'ine ibrâz eder ve ufak binâ yapacağını hilâf olarak söyler ise harita-i yapan mühendisden on lira ve sâhib-i binâdan yüz lira cezâ-yı nakdî alındıktan sonra iki kat olarak tahmînen yüz bin lira ve daha ziyâde olur ise olsun ol vechle alındığı hâlde yalnız Dersa'âdet'de tahmînen yüz elli atlı bin 'aded dekâkîn mevcûd ve 'umûm mebânîden 320 bin lira ebniye resmi hâsıl olmasına nazaran bunun üç misli de taşra vilâyât-ı şâhâne mebânî rûsumu i'tibâr edilürse 960 bin lira rûsum-ı yekûnu zuhûr edeceği ve şu hâlde Hicâz trenine mahsûs olmak [8-a] üzere beher yeni 'ale't-tahmîn seviyyen dört guruş i'tibârıyla alınır ise 5.120 liraya varacağı ma'rûzdur.

18 [Taş, Kireç Ocakları ve Maden İşletmelerinden Gelir]

Bi'l-cümle memâlik-i şehin-şâh-ı â'zamîlerinde bulunan taş ve kireç ocaklarından senevî lâ-akall birer milyon çeki ve paket taşından beş yüz bin ve kiremid ve tuğladan birer milyon ve taşla kirecinde nakde tahvîli hâlinde beher çeki ikişer guruş hesabıyla dört milyon ki 'umûmundan cem'an altı milyon beş yüz bin guruş sarfiyât vücûda geleceği şübhesiz olub bunların beher yüz guruşunda dört guruş resm alınır ise 260.000 senede şu kadar guruş bir yekûn edeceği ma'rûzdur.

19

Memâlik-i Mahrûse-i şâhanelerinde işleyen me'adin-i mütenevvi'adan rûsum-ı nisbiye alınmakda olduğu ma'lûm-ı 'âlf cümlesinden ise de Hicâz trenine mahsûs olarak mezkûr me'adinin cinsine göre beher tonilatostundan birer rub' ve yarımşar ve birer lira alınması ve Avrupa'ya nakl idecekleri zamân beher iskeleye sandık ve çuval ile geldiği ânda sandık ve çuvalın beherine birer guruşluk pul yapışdırıldığı hâlde senede lâ-akall beş bin lira nisbetinde bir vâridât husûle geleceği ma'rûzdur.

20

Dersa'âdet ve taşra vilâyât-ı şâhanelerinde zirâ'atden mâ'adâ taşra vesâit-i nakliyesinden furgon arabaları dahî dâhil olduğu hâlde kirâ ve konak arabalarının tek atlısı beş bin ve çift atlısı yirmi bin tahmîn edilmekde olmasına nazaran bunların tek atlısından şehriye birer guruş çift atlısından iki guruş alındığı sûretde 45.000 şehriye-i 'umûmiyyesi, 540.000.000 ve senevîsi guruş bir vâridât hâsıl edeceği ma'rûzdur.

21

Dersa'âdet ve taşraca mevcûd bulunan bi'l-cümle dakîk fabrikalarıyla her nev' değirmenlerden tahmînen yevmiye 100.000 çuval dakîk [8-b] ve sair mathûnât çıkarılıb beher çuvala beşer paralık pul yapışdırıldığı takdîrde 12.500 yevmîsi 375.000 şehrisi 4.500.000 senevîsi guruş bir yekûn teşkil edeceği gibi işbu hâsılâtın Hicâz trenine 'âid ve râci' olması ma'rûzdur.

22

Dersa'âdet ahâlîsinin tehvîn-i zarûretleri esbâbının istikmâli zımında sâye-i veliyyü'l-âzam ve ehamîlerinde teşkîl kılınmış olan emniyet sanduğuna ahâlî kûllarının akçe mukâbilinde mücevherât ve tezyînât-ı sâirelerini terhîn ederek gerçi istikrâz eylemekdeler ise de va'desi hulûlünde te'diye-i deyn idemeyen efrâdın terhînâtları 'umûm esnâfın merci'-i rü'yeti olan bedestânda değer-i hakîkiyesiyle fûrûht edilmeyüb bir takım Ermenî muhtekirlerin yed-i ihtikârıyla kıymet-i hakîkiyesinden gâyetle dûn fi'atlarla ellerinden çıkarmakda ve bu yüzden ekserî bi-çâregân kûllarının hân-mâni mavh ve perîşân edilircesine beher hafta eyyâm-ı mahsûsasında satılmakda olduğu cümlece görülmektedir zât-ı akdes-i hazret-i mülûkânelerinin meşmûl-ı âfâk olan merâhim ve ma'delet-i seniyyeleri aslâ kâil olamayacağından muvâfık-ı re'y-i 'âlî buyurulduğu takdîrde Rüsûmât Emânet-i celîlelerinde bulunan eşyâ-yı 'ayniye sergisi misillü emniyet-i 'umûmiye sergisi 'unvânıyla bir mahal küşâd kılınub da maktû' fi'atlarla satıldığı hâlde bi'l-cümle ahâlî kûllarının mihan ve meşakkat ve zarûret-i ihtiyâc mukâbilinde sandık-ı mezkûrdan alabildiği meblağa mukâbil üç dört misli değer terhîn ettikleri müzeyyinât ve mücevherâtın yok bahâsına satılmaz ve bu yüzden sandık-ı mezkûr istifâdeden hâlî olamaz hem de ahâlî kûlları zarar çekmezler böyle devâm edüb de öyle menfa'at-ı mahsûsasını 'âmmenin ziyânında arayan muhtekirler ellerinde fukarâ ve zu'afâ kûllarının emvâllerinin mahv edilmemesi cümle-i rızâ-yı 'âlî-i gitî-sitânîlerinden olmasına nazaran beher satışta yüz guruşdan i'tibâren beher yüzde on paralık pula tâbi' bulunması tecâvüz eyledikçe zamm edilmesi rehîn-i tensîb ve tasvîb buyurulduğu hâlde lütfen ve merhameten nazar-ı mütâla'a-i kişver-güşâyilerine alınur da mevki'-i fi'ile çıkarılır ise bir kat daha du'â-yı vâcibü'l-edâ-yı şehin-şâh-ı âzamîyi mü'eddi [9-a] ve fevâid-i kesîre-i müstevcib olacağına nazaran şu vesile-i hayriye ile bin lira kadar senevî bir meblağın Hicâz trenine 'âid olacağı vârid-i hatır 'abd-i memlûkânem olmağla her hâlde ve kâtibe-i ahvâlde emr ü fermân-ı hümâyûn cenâb-ı mülûkânelerine vâbeste bulunmuş olduğu ma'rûzdur.

23

Hazîne-i celîlelerine bâr olmamak üzere donanma-yı hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkânelerinin tezyîdi için müceddeden inzimâm ve inşâ etdirilmek husûsundaki zerre kadar değer ve liyâkatı olmadığı hâlde bu husûsda tedâbir-i 'abd-i memlûkânemi ber-vech-i zîr 'arza cesâret ederim ki elli 'aded son sistemde harb gemisi lâ-akall beş sene zarfında vücûda geleceği

Misalen kâffe-i vilâyât-ı şâhânelerinde ve taht-ı riyâset-i hazret-i şehin-şâh-ı âzam ve ehamîlerinde birer komisyon teşkîl edilerek evvelen her bir vilâyeti üçe taksîm olunarak birinci ve ikinci ve üçüncü sınıf ahâlînin derece-i servetleri bilinmek üzere Dersa'âdet Defter-hâne-i Hakanî ve taşrada mahalleri emlâk dâiresinden birer defter ve künyeleri çıkarılıub sâye-i servet-bahşâ-yı cenâb-ı hilâfet-kübrâlarında kazanmış oldukları iktidâr-ı mâlîleri meydâna çıkdıktan sonra birincisi misalen emlâk ve 'akârı veya emlâki olmayub da nakd-ı mevcûdu var ise yüz bin guruş zuhûr eder ise emsâli misillü istikrâz-ı mecbûrî nâmıyla on bin guruş alınmak ve on bin guruş tecâvüz eyledikçe zamm edilmesi ve ikinci derecede serveti bulunanlardan beher on bin guruşda beş yüz guruş alınması ve tecâvüz eyledikçe beher on bin guruşda beş yüz guruş zamm edilmesi ve üçüncü derecede serveti bulunanlardan beher on bin guruşda iki yüz elli guruş alınması ve işbu meblağın mahallerinde teşekkül idecek komisyonlarda mahallince intihâb edilüb ta'yîn kılınacak sandık eminine tevdi' ve teslim kılınacaktır ve meclis-i mezkûrede bir de kâtib istihdâm olunmak ve inşâ edilecek gemilerin her birine bir vilâyet nâmı verilerek be-nâm oldukları vilâyetler limanlarında sâhil olmayub da dâhilde bulunan vilâyetler nâmını alacak sefân-i harbiye de kendilerine en yakın iskelelerde muhâfaza-i dâimî sıfatıyla bulunması ve 'inde'l-iktizâ icâb eden mühim [9-b] noktalara sevk olunması irâde-i seniyye-i hazret-i zillullahîlerine vâbeste bulunması meşrûtdur Avrupa'ya gönderilmek için Bahriye Nezâret-i celîlelerinden bir me'mûr ve mahallerinden dahî mu'âmelât-ı mahalliyeye vukûflu ve vicdânlı ve zât-ı akdes-i hazret-i tâc-dâr-i âzamîlerine sâdik zevâtdan birer me'mûr intihâb edilerek Avrupa'ca ve Dersa'âdet'ce inşâ edilecek gemilere nezâret etmek üzere işbu me'mûrların nezâreti tahtında bulundurulmak ve beher taksîti hulûlünde verilmek üzere taraf-ı eşref-i hazret-i hilâfet-penâhîlerinden mahallerine havâle emri verilmesi işbu i'âne husûsunda sû-i ist'imâl etdirilmemek için tâziyâne şevk ü gayret olmak üzere fukarâ ve zu'afâyâ aslen ilişilmeyerek bâlâda 'arz edilen kâ'ide ve dil-hâh-ı 'âlî-i hazret-i mülûkâneleri dâiresinde alınub intizâmî-i mu'âmelâtına i'tinâbırla her ay başında Mâbeyn-i Hümâyûn-ı cenâb-ı gitî-sitânîlerine ve komisyon-ı mahsûsasına birer kıt'a cedâvil bi't-tanzîm takdîm ve tesyârı ve bu husûs taşralarca en büyük me'mûrîn-i mülkiye ve mâliye mes'ûliyet-i şedîde-i müşterekeleri tahtında bulundurulması ve Dersa'âdet'le taşra vilâyât-ı şâhânelerinde bi'l-cümle sigâr ve kibâr me'mûrinin devlet hıdemâtına hîn-i duhûllerinde ekserîsinin serveti yok iken şimdiki hâllerine nazaran sâye-i şâhânelerinde milyonlarca emlâk ve 'akârât peydâ eden ve o misillü me'mûrîn ile tüccâr ve serveti bulunan bi'l-cümle esnâfandan mârû'l-'arz ol vechle alınması ve alındıktan sonra Bâb-ı 'Âlî'de en büyük me'mûr tarafından ahâlî-i mutî'adan ilerüye

gelen zevâta şifâhen teblîgât icrâsı büyük ve küçük me'mûrînle tüccâr ve esnâfândan misalen bin guruş vâridâtı olandan i'tibâren şehriye nisfini vermeye mecbûr tutulması 'aklen ve naklen diyâneten İslâmiyeten siyâseten hıdmet-ı müftehîre olmak üzere zât-ı akdes-i hazret-i mülûkânelerine sıdk ve sadâkati olub da bu uğurda yâr ağıyâra karşı mahcûb olmamak üzere her fedâkârlığı göze alub hattâ bir senelik vâridâtının nisfini kendini bilen için terk eylemeye mecbûrdur ahâlî beyninde tâziyâne-i şevk-i gayret olmak üzere lâ-akall şimdilik emsâli misillü iki milyon 'aded gümüş ve altun iftihâr nişânlarıyla sâye-i şâhâne'de bu husûsda fedâkârlıklarda bulunan ahâlî-i mutî'a kûllarına mezkûr nişânlarla iltifât [10-a] ve ihsân ve gâyat-ı hazret-i milk-dârîleriyle tesrîr ve tesyîr buyurulduğu takdîrde işbu nişânlardan altunlısından beş guruş gümüşlüsünden iki guruş kendülerine verilecek berevâta ol vechle pul yapıldığı hâlde iş bu nişân-ı zîşânlardan 7.000.000 milyon guruş bir yekûn teşkil edeceğinden her kim olur ise olsun sâye-i şehin-şâh-ı â'zamîlerinde kazanmış oldukları bir meblağ devlet-i ebed-müddet uğrunda vatanımızı â'dâdan muhâfaza hem de şevketlü veliyyü'n-ni'met bî-minnetimiz sevgili pâdişâhımızın mübârek ser-i sa'âdetlerinin selâmeti için vâridâtından hem de nakd-ı mevcûdundan nisfini terke mecbûrdur zirâ her ayda büyük ve küçük me'mûrîn ise bin guruşdan yukarı olan ma'âşıyla da sâye-i şâhânelerinde fevka'l-'âde idâre-i beytiyesine kifâyet eder ve bu misillüler hakkında senede nisf vâridâtını sâdik-ı devlet ise mutlaka terke müheyyâdır bu maksadın te'mîni için asâkir-i nusret mü'esser-i cenâb-ı pâdişâhânelerinin kol ağasından yukarı kâim-i makâma varıncaya değin senede bir aylık ve mîr-alaydan müşîre varıncaya değin hîc olmazsa beş sene kadar senede iki aylık ta'yînât bedeliyle berâber me'mûrîn-i mülkiyenin de bin guruşdan yukarı ma'âşlı olan bendegândan Hicâz treniyle donanma-yı hümâyûna mahsûsen kezalik beher senede birer ma'âş terki fedâkârî-i sâdikânesinde bulunacakları kaviyyen me'mûl olduğu gibi Dersa'âdet'de büyük me'mûrların ba'zıları birer mükemmel ve mücehhez harb gemisi yapılmak iktidârını hâiz olduklarından netekim ma'lûm-ı 'âlî-i hazret-i veliyyü'l-'â'zamîleri cümle-i mübeccelesinden bulunduğu üzere Avrupa devletlerinin kâffesi bir ahvâl-ı fevka'l-'âde zuhûrunda te'mîn-i muvaffakiyet-i emniyesiyle ihtiyâta bi'd-du'âya muktezî olan bu misillü tedârikât-ı bedelât ve mesârifâtını muktedir me'mûrları ve ahâlîsinin hedâyâsıyla sene-be-sene harb gemileri yabdırmakda oldukları müsellemdir işbu devletlerin tedârik-i fevka'l-'âdelere nazaran vatanımız muhâfazası ve zât-ı mukaddes-i hazret-i veliyyü'l-'â'zamîlerinin mübârek ser-efser-i mülûkânelerinin selâmeti uğrunda acaba büyük ve küçük hîc bir efrâd bu dîn-i mübîn uğrunda pâdişâh-ı mülk haslet efendimize bu husûsda sıdk ve sadâkat itmeyân var mıdır var ise o da hîc dîn ve mezheb tanımaz ve ulu'l-emre dahî itâ'at etmez küfrân-ı ni'met itmiş olur hem de o âdeme [10-b] insân sıfatıyla bakılamaz işbu husûsâtın mevki-i fi'ile vaz'ı ancak irâde ve fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkânelerine menût ve mütevakkıf bulunduğu ma'rûzdur.

24

Sultân Ahmed meydânına nazâr-ı gayetle güzel ebniye-i cesîmenin arka tarafında Hereke fabrika-i hümâyûnu gibi sergi-i 'umûmî nâmıyla bir şu'be teşkilî bir taraftan mekteb-i sanayi' ve bir tarafı da müze-hâne-i hümâyûnun oraya nakli şâyed işbu ebniye-i cesîme isti'âb idemeyecek olur ise ittisâlinde harâbezâr olmuş pek çok hâneler bulunmağla heman ashâbı yedînden alınarak 'ilâve olunması ve Sultân Ahmed meydânındaki Defter-hâne-i Hakanî Dâiresine gelince Mâliye Hazîne-i Celîleleri civârındaki hâlî kalmış olan Mısırlı Zeyneb Hanım-ı merhûmeden kalma cesîm konağa veya o civârda bulunan sadr-ı esbak-ı merhûm 'Âlî Paşa konağının gerek Mâliye Nezâretiyle ta'alluku mu'âmelât cihetinden ve gerek mevki'en daha vasat bir nokta bulunmasından umûr-ı resmiye ve ashâb-i mesâlihce müceb-i teshîlât olmak üzere Defter-hâne ve Orman Nezâretlerine mezkûr konaklar fevka'l-'âde elverişli olmağla oralara nakli ve Defter-hâne-i mezkûrun şimdiki mahalline de mezkûr mekteb-i sanâyi'in şu'besi ittihâz olunması buraya da binlerce zokak be zokak zükûr ve inâs bî-kes ve bî-vâye sagîr ve kebîr se'elenin oraya aldırılması mezkûr fabrika-i hümâyûnları misillü bir tâkım üstâd celbiyle kalice gibi sâir eşyâ-yı nefîsenin vücûda getirilmesi için işbu bî-kes çocuklara ve işsiz ve güçsüz gezen âdemlere sâye-i kemâlât-vâye-i hazret-i şehin-şâh-ı â'zam ve efhamîlerinde ta'lîm ve terbiye ile iş öğretmek ve oraca da inşâ ve vücûda gelecek eşyâ-yı nefîsenin sergi-i 'umûmiyeye konulması ve Sultân Ahmed Meydânı'na gelince Şehr-emâneti'nden iki bin liraya karîb Orman Nezâretinden bir meblağ alınmışıdi işbu meblağ ile muntazam hadîka yapılması karâr-ı 'âlî iktizâsından bulunmuş iken henüz tanzîm edilmeyüb yalnız dikilitaşların etrâfına birer parmaklık yapılmasıyla iktifâ edilmişdir yâr ve ağıyâra karşı oraları çamur deryâsı şeklini almış ve geçilmez dereceye gelmişdir o civârda bulunan Şehr-emânet-i celîlesi tarafından yapılan millet bağçesi nâmı verilen mahal ise nizâmen birkaç arşun tramvay hat olan divânyoluna terkiyle yalnız câmi-i şerîfe gitmek için ayruca bir tarîk olmağla işbu meydânın kâmilen bağçeye kalb ve 'ilâve buyurulub sedd ve bend edilmesi şimdiki millet bağçesi [11-a] denilân mahallin vasatında ya'nî Divânyolu'na nâzır-ı fevka'l-'âde musanna ve bâlâsı tuğra-yı garrâ-yı mülûkâneleriyle sergi-i 'umûmî dâiresi deyu nâm-ı hümâyûnlarına izâfetle müzeyyen ve mükemmel bir kapunun inşâsı ve sergi-i

‘umûmiyle mekteb-i sanâyi’ ve yeniçeriler ve müze-hâne ve dikilitaşlarla Almanya devlet-i fehîmesinin yâdigâr olarak inşa eylediği çeşmeye câmi’-i şerîfden ayruca bir yol verilerek mezkûr kebîr kapudan başka bir mahalden asla görülmeyüb ziyâret için Avrupa’dan ve Memâlik-i Mahrûse-i şâhanelerinden vürûd eden züvvârın beher nüfûs başına ale’l-‘umûm birer gurusluk bilet alarak mezkûr müzeyyen kebîr kapudan içerüye girildiğinde şimdiki Orman Dâiresinin bulunduğu fevka’l-‘âde güzel binâ-yı cesîmeye gitmek üzere her iki tarafından ve meydânın vasatından ağaçlarla gûnâgûn çiçeklerle mükemmel bağçe tanzîm etdirilerek mezkûr bağçenin vasatında fevka’l-‘âde musanna’ kebîr bir kıt’a havzun ve keزالik Bâb-ı Ser-‘askerî ve Sultân Bâyezîd ve Fâtih cevâmi-i şerîfleri meydânının vasatında birer kıt’a mezkûr havzların Telkoz Suyu kumpanyası tarafından mukâvele-nâmesi mûcibince yapıdırılması ve ber-minvâl-i ma’rûz müze-hâne-i hümâyûnun Orman Dâiresine naklinde orada da mücessem kâr-ı kadîm antikalar dahî mezkûr bağçenin münâsib mahalline konulur ise fevka’l-‘âde bir manzara teşkîl edeceği ve şu vesfle ile de duhûlüye nâmıyla alınacak biletten hâsıl olacak akçenin sergi-i ‘umûmî masrafına karşılık tutulması rehîn-i tensîb ve tasvîb buyurulduğu takdîrde irâde ve fermân-ı hümâyûn cenâb-ı mülûkânelerinin şeref-sünûh ve südüruna mütevakkıf bulunmuş olduğu ma’rûzdur.

25

Ma’lûm-ı ‘âlî-i hazret-i şehin-şâh-ı â’zam ve efhamîleri cümle-i mübeccelesinden bulunduğu üzere müze-hâne-i hümâyûnun şimdiki bulunduğu mahal ise arada yalnız bir divar bulunub emânet-i cenâb-ı risâlet-penâhiye kurbiyeti bulunan müze-hâne-i mezkûrede bir tâkım put-perest heykellerinin bulunmasında belki ma’nevîce muhâtaradan sâlim olamaz deyu vârid-i hatır ‘abd-ı mülûkânem olmağla buralarının [11-b] halife-i rûy-ı zemîn olan veliyyü’n-ni‘met bi-minnetimiz diyânet-perver şevketlü pâdişâhımız efendimizin nûr-ı seher gibi afâka ser çekmiş ‘adâlet ve merhamet-i dîn-dârâneleri müselle-i enâm olmağla her hâlde pâdişâhlar kerâmetden hâlî olamazlar anifen ve atıyyen ‘arza mütecâsir olduğum mevâddın cümlesi inşallahü’r-rahmân nezd-i dekâyık-ı vefd-ı hazret-i hilâfet-kübrâlarına mutâbık ve muvâfık geldiği takdîrde şeref-müte’allik buyurulacak irâde ve fermân-ı hümâyûnlarına mütevakkıf bulunmuş olduğu ma’rûzdur.

26

Dersa’âdet ve taşra vilâyât-ı şâhânelerinde bi’l-cümle İslâm ahâlîsinin ümmihân etfâli çocuklarına beşiklerinde ninni çağırdıkça zükûr olur ise paşa olsun kâtib olsun oğlum diyerek lisânlarında dâimâ vird edinmişlerdir şu hâlde nazaran hic birisi esnâf ve tüccâr olsun deyu bir fikr ve mülâhazada olmadıklarından el-hurufeten temenni’ü’l-mağfire-i şer‘-i şerîfde vârid olmuşdur her zamân Hazîne-i celfilelerine göz dikmişlerdir böyle ticârete evlâdlarını sülûk etdirmediklerinden devâir-i ‘âliyyenin kâffesinde bir şahsın görebileceği bir hıdmete on âdem ta’yîn kılınmaktadır ve sene-be-sene çocuklar büyüdükçe ticârete sülûk etmeyerek devâir-i ‘âliyye aklâmına peyderpey mülâzemet kayd olunmaktadır bu yüzden Hazîne-i celfilelerinin müzâyakası olduğu bir zamânda yalnız ma’âşa münhasır kalan devâir aklâmının idâre-i beytiyyelerince i’âşe husûsunda fevka’l-‘âde müzâyaka çekmekdedirler heman ahâlî-i ağniyâ olsun fukarâdan bulunsun çocuklarını şevk-i gayret olmak üzere Avrupa’da görülüb işidildiği vechle fûnûn-ı ticâreti tahsîl edüb mağaza ve dükkân küşâdiyla sanâyi’ ve ticâretle iştigâl eylemeleriyle berâber bundan böyle dahî bir hadd-i nizâm tanzîm ve ta’yînle devâir-i ‘âliyyeye lüzûmundan fazla çocuk alınmaması ve mürâca’at edenler zuhûrunda san’at ve zirâ’at ve ticâretle iştigâl eylemelerini tahrîs yolunda ebeveynine tebligâtda bulunmak üzere mahallât-ı e’imme ve muhtârânına tenbîhât-ı mü’essire ifâsı tensîb ve tasvîb buyurulduğu takdîrde buraca ve ta’mîmen taşra vilâyât-ı şâhânelerine dahî ol vechle tebligât icrâsı ancak irâde-i seniyye-i hazret-i hilâfet-penâhîlerine vâbeste bulunmuş olduğu ma’rûzdur.

[12-a] Dersa’âdet ve taşra vilâyât-ı şâhânelerinde ekserî kimseler evlâd-ı ahfâdına modadır deyü gemici şabkası giydirdikleri re’yü’l-‘ayn müşâhede olunmakta ve bu ise kat’iyyen ahkâm-ı şer‘ ve diyânete muhâlîf ve bu gibi ahâlînin ekserî familyaları zâten yaşmak ve ferâce ile İslâmiyete muvâfık sûrette ve dil-hâh-ı hazret-i giti-sitânîleri dâiresinde mestûre iken şimdi terk edilerek başlarında saçlarından yapıma birer de deve yumurtası kadar büyük bir sivriği anın üzerine çârşâf giydikleri ve işbu çârşâf ise yüz açık ve kollar moda olarak açık giydikleri fistânları açık öyle bir çârşâf ki yâr ve ağıyâra karşı bir çirkin kıyâfette buldukları ve diyânet ve ahlâk ve adâb ve ‘âdât-ı İslâmiyyeyi bilen kadınlar ise ferâce ve yaşmak giymekte olduklarına mebnî Avrupa’dan vürûd eden ecnebîlere pek de gülünç olarak hattâ ferâcelisi mi yoksa çârşâflısı mı İslâmdır deyü başlarındaki sivrilere bakub gülmekte olduklarından yanlarında bulunan tercümânlarına söylemekte oldukları nazar-ı te’essüfle görülmekte olduğundan ve hâlbuki tesettürât-ı nisvâniyye husûsundaki hükm-i şer‘î ve mehâzir-i meşhûde ve melhuza-i

dâfi' te'âmül-i İslâmînin te'mîn-i ric'at ve muhâfazası mücerred 'âtıfet ve fermân diyânet-'unvân-ı hazret-i şehri-yâr-ı fârûkânelerine menût ve mütevakkıf bulunmuş olduğu ma'rûzdur.

28

Dersa'âdet'le taşra vilâyât-ı şehin-şâh-ı â'zamîlerinde havâyic-ı zarûriyeden olan gaz yevmiye yüz bin 'aded sandık gaz sarf ve ihrâk olduğu şübhesizdir mezkûr yüz bin 'aded sandık derununa vaz' olunan bir çift gaz tenekesi olmağla şu hâlde yevmiye iki yüz bin 'aded gaz tenekesi alınub satılmakda olduğu anlaşılmağla beher gaz sanduğuna on paralık pul yapışdırılır ise 25.000 yevmîsi, 750.000 şehrîsi, 9.000.000 senevîsi gurusu husûle geleceği cihetle işbu meblağın donanma-yı hümâyûn cenâb-ı mülûkâneleri mesârifâtına karşılık tutulması menût re'y-i şehin-şâh-ı â'zamîlerine vâbestedir. Herhâlde ve kâtibe-i ahvâlde irâde ve fermân hazret-i velüyyü'l-emrindir.

[12-b]

29

Dersa'âdet ve taşra vilâyât-ı şehin-şâh-ı â'zamîlerinde ihrâk olunan hatabın sarfiyâtı ancak beher ayda yüz elli bin çeki râddesindedir ve kömür ise o kadar müddetde lâ-akall beş yüz milyon kıyye satış vukû'a geldiği tahmîn olunmakda ve şu hâlde hatabın beher çekisinden on para ve mezkûr kömürün beher yüz kıyyesinden yirmi para ve tecâvüz eyledikçe ol vechle zamm olunarak hatabın beher ayda sarfiyâtı 37.500 şehrîsi, 450.000 senevîsi şu kadar gurusu bir yekûn teşkil edeceği gibi kömürün dahi 25.000 şehriyesi, 300.000 ve senevîsi şu kadar gurusu ki mezkûr hatabla kömürün seneliği cem'an 1200.000 şu kadar gurusu husûle geleceği ma'rûzdur.

30

Dersa'âdet ve taşra vilâyât-ı hilâfet-penâhîlerinde sigâr ve kibâr devlet-i ebed-müddet hidemâtında istihdâm olunan bi'l-cümle me'mûrîn külları her ay başında veya birkaç ayda bir 'acz-i ma'îşetleri sâikasıyla mutlakâ bir tâkım mu'ayyen ve müştahir sarrâflara bi'l-mürâca'a müterâkim ma'âşlarının beher yüzü on ikiden nihâyet kırk elli gurusu kadar kırdırılarak bu sûretle bir çok ma'âş sergi ve kupon ve cüzüdanları yed-i zabt ve ihtikârlarına intikâl eylemekte ve şu tenzîlât-ı cesîmeden mâ'ada hazâin-i resmîye te'diyâtı olan Mecîdiye on dokuzdan olduğu hâlde me'mûrîn ve fukarâ ve zü'afâ 'alîl ve ma'zûlîn ve muhtâcîn ma'âşlarını yirmi gurusu Mecîdiyeyi verdiği gibi yüzde bir ve yüzde iki ve yüzde üç ve dört ve beş nemâlarla ehl-i ma'âşatın ma'âşlarını ol vechle kırmakdadırlar ekserî me'mûrîn külları mezkûr sarrâfânın hîle ve desâyisiyle ellerinden tatbîk mühürleriyle berâber mezkûr sergi ve cüzdân ve kuponlarını dahî işbu sarrâflar yed-i ihtikârlarına alarak dâima ser-fürû ederek minnetdâr bırakmakta oldukları artık cümlece ma'lûm derecesine gelmiştir işbu hâle zât-ı akdes-i hazret-i tâcdâr-i â'zam ve ehamîlerinin 'adâlet ve merhamet ve şefkat-i seniyye-i cenâb-ı mülûkâneleri asla cevâz buyurmayacağı müselleme enâmıdır 'umûmen ahâlî-i me'mûrîn küllarını mezkûr sarrâfların yed-i ihtikârlarından kurtarılma husûsunda şöyle bir tedbîr vârid-i hatır-ı ahkârânem olmağla 'arza cesâret eylerim ma'lûm-ı 'âlî-i hazret-i gîfî-sitânîleri cümle-i mu'azzamasından bulunduğu üzere iki yüz elli bin küsür liraya yaklaşmış olan merkez ma'âşâtının sülûsânı işbu muhtekir sarrâfların kîse-i gaddâranelerine geçüb böyle fukarâ ve zü'afâ-i ma'zûlîn külları [13-a] bu yüzden zarûret çekmekte olduklarına nazaran rehîn-i tensîb ve tasvîb buyurulduğu takdîrde emsâlî misillü lütfen taht-ı riyâset-mefhemet-i hazret-i zillullahîlerinde müteşekkîl bir komisyon idâresinde olmak üzere zirâ'at bankası gibi veya aher sûretle müceddeden bir banka teşkîliyle Dersa'âdet'de münâsib mahallerde birer de şu'be teşkil olunarak 'umûm ehl-i ma'âş her ayda muntazaman ma'âşlarını almak şartıyla yüzde iki gurusu nemâsiyle işbu bankaya terk ederek her ay başında banka-i mezkûrdan 'umûm me'mûrîn külları ma'âşlarını sâye-i şevket-vâye-i hazret-i hilâfet-kübrâlarında aldıkları hâlde bu yüzden hakîkaten fevka'l-'âde mesrûriyet-i 'azîm husûle geleceği gibi teşyîd mebnâ-yı saltanat-ı seniyyeleri ed'iyye-i müfredesinin bir kât daha elsine-i pîrâ-yı menn ve şükran olacağına mebnî ber-minvâl-i meşrûh iki yüz elli bin küsür liraya karîb şehriye Dersa'âdet ma'âşâtından yüzde ikiden 500.000 şehrîsi 6.000.000 ve senevîsi şu kadar milyon gurusu bir yekûn olacağından ahvâl-i ma'rûzun dahî lütfen ve merhameten fi'ile konulması esbâbının istikmâlî hâlinde husûle gelecek meblağın Hicâz trenine ve donanma-yı hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkânelerine 'âid ve râci' tutulmasının her hâlde irâde-i intizâm mu'tâde-i hazret-i hilâfet-penâhîlerine vâbeste bulunmuş olduğu ma'rûzdur.

31

Dersa'âdet'le taşra vilâyât-ı şehin-şâh-ı â'zamîlerine Avrupa'dan vürûd eden her nev' hazır melbûsât ve tuhâfiye ve lastik ve ayakkabı gibi şeylerden düzine ve 'aded ve okka cihetiyle donanma-yı hümâyûna

mahsûs birer mikdâr rûsûm alınursa ehemmiyetli bir yekûn teşkil edeceğinden icrâ-yı icâbı re'y-i rezîn-i isâbet-karîn-i hazret-i veliyyü'l-â'zamîlerine merhûn idüğü ma'rûzdur.

32

Dersa'âdet'le Memâlik-i Mahrûse-i şâhânelerinde bi'l-cümle kürkçüler samur-ı â'lâ cinsinden beher tahtasından beş guruş senede on bin 'aded tahta evsatından yüz para senede otuz bin tahta ednâsından beher tahtadan bir guruş senede kırk bin tahta sâir kürkler ise yüz bin tahta senede beherinden yirmi para alınması 215.000 senede guruş bir vâridât hâsıl edeceği ma'rûzdur.

[13-b]33

Avrupa'dan vürûd eden esliha-i nâriye tahmînen senede on bin 'aded gelmesi me'mûl-i kaviyy ve daha ziyâde olub beher yüz guruşluk bir parçasından bir guruş ve fazla kıymetliler için her yüzde on para 'ilâveten ahz edildiği hâlde 200.000 senesi 'ale't-tahmîn şu kadar vâridât husûle geleceği ma'rûzdur.

34

Dersa'âdet ve taşraca teba'a-i şâhânedan olsun sâir teba'adan bulunsun dâhilî ve hâricî keşide edilen telgraf-nâmelerin ücretlerinin beher yüz guruşda bir para alınması efrâd-ı 'asâkir-i şâhâne ile fukarâ müstesnâ olmak üzere postaya verilen emânât ücûrâtından kezalik bir guruşda bir para dâhilî mektûbların beherinden beş para ecânibe gönderilen mektûblardan on para alındığı halde 45.000 şehrisi 540.000 ve senevîsi şu kadar guruş bir yekûn teşkil edeceği ma'rûzdur.

35

Avrupa'dan vürûd eden araba hayvânâtıyla ona müteferri' tâkımdan birinci nev'î olan tâkımdan iki guruş ikincisinden bir guruş üçüncüsünden yirmi para mezkûr hayvânâtın vürûdunda alıcı ve satıcı tarafından beher yüzde yirmi para tecâvüz eyledikçe zamm edildiği hâlde tahmînen 150.000 senede şu kadar guruş bir yekûn edeceği ma'rûzdur.

36

Ebniye inşâ edilmek üzere Dersa'âdet ve taşraca alınacak keresteden yüz guruşa kadar yirmi para tecâvüz eyledikçe yirmi para zamm edilmesi işbu ebniyeye müte'allik kâffe-i edevât-ı hadîdeye ol vechle alındığı takdîrde 155.000 şehrisi 1.860.000 ve senevîsi şu kadar milyon guruş bir vâridât husûle geleceği ma'rûzdur.

37

Dersa'âdet'le taşra vilâyât-ı şâhânelerinde bankalarla bi'l-cümle ticâret ve esnâfânın mahal-ı ikâmetleri olan apartman ve hân ve odalarıyla [14-a] hamâm ve fabrika ve mağaza ve dekâkîn ve lonca ve ticâret odalarıyla sâirede icrâ-yı san'at ve ticâretle iştigâl eden her hangi milletten olur ise olsun kemâl-i 'adl ve hakkâniyetle bey'û şîrâ eylemek ve hiçbir kimseye gadr mu'âmelesinden ve değer-i hakîkîsiyle satılmayub da gâlfî'âtla satmaktan ictinâb ederek dâhilî ve hâricî kâffe-i eşyâya yüzde pek çok zemâim icrâsiyla bu yüzden ahâlî kullarına gadr-ı küllî vukû'a geldiği ekser zamân görülmekte olub bu husûsda Bâb-ı 'Âlf cânib-i sâmisinden ba'demâ böyle hâl-i gaddârânedan mücânebet eylemelerini mübeyyin birer i'lân-ı resmiyle mezkûr mahallere teblîgât-ı mü'essire îfâ ve hilâf-ı tenbîhât harekete cesâret edenler tutulub haklarında nakden mücâzât-ı lâyık istifâ buyurulduğu takdîrde hem Hazîne-i celîlece te'mîn-i 'adâlet sûretiyle hayli istifâde-i nakdiye hem de kalub erbâb-ı hevâyicde şükran bî-pâyân husûlü şubhesiz olduğu ma'rûzdur.

38

Dersa'âdet'le Memâlik-i Mahrûse-i şâhânelerinde bulunan yalı ve konaktan seviyyen ayda yirmi guruş hân ve hamâm ve otel ve apartman ve çiftlik ve fabrika ve değirmen ve kazino ve kırâat-hâne ve millet bağçeleri ve tiyatrolar 'umûm mey-hânelerle kahve-hâneler ve sâir bu gibi akârât ve ticâretgâhlardan hândan elli ve hamâmdan altmış ve otelden seksen ve apartmandan yüz ve çiftlikten iki yüz ve fabrikadan üç yüz ve ataş değirmeninden iki yüz ve yel değirmeninden yirmi ve kazinodan yirmi ve kırâat-hânedan yirmi ve millet bağçelerinden kırk ve 'umûm mey-hâneler üçe münkasımdır birincisinden iki yüz ikincisinden yüz elli üçüncüsünden yüz ve kahve ve berber dükkânlarından onar ve kâffe-i mağazalardan yirmi ve lonca ve ticâret odalarından yirmi ve 'umûm dekâkînle hâneler dahî üçe münkasımdır birincisi ayda yirmi ikincisi on üçüncü beş ve fukarâ ve zü'afâ hâneleri müstesnâ olmak meşrûtdur Dersa'âdet ve bilâd-ı selasede yüz elli altı bin 'aded dekâkîn mevcûd bulunduğu gibi ber-minvâl-i ma'rûz hân ve hamâm ve sâire gibi 'akârât ve ticâret-gâhların dahî beş yüz bin 'aded olması

'inde't-tahkik anlaşılacağından şu hâlde Dersa'âdet'le taşra vilâyât-ı şâhânelerinde bi'l-cümle emlâk ve akârâtın vasatîyen beheri üçerden 36.000.000 şu kadar gurus bir meblağ hâsıl edeceği vârid-i hatır 'abd-ı memlûkânem olduğu ma'rûzdur.

[14-b]39

Dersa'âdet'le taşra vilâyât-ı şâhânelerinde pamuk ve kök boya ve afyon ve cehrî ve harîr ve kozasıyla hayvânât derileri ve yapak ve tiftik ve palamut ve incir kuru üzüm gibi eşyâ-yı ticâriye sırasına geçen mahsûlât-ı arziyesinin heman 'umûmu senede on milyon denke varub bunların gümrüklerden hîn-i imrârında gümrük rûsûmu miyânında yine Hicâz trenine veya münâsib görülecek diğere cihete tahsîsen beher denk ve çuvaldan onar para alınur ise 2.500.000 senevîsi şu kadar gurus bir yekûn edeceği ma'rûzdur.

40

Dersa'âdet'le taşra vilâyât-ı şehin-şâh-ı â'zamîlerinde sarf edilen bakırdan ma'mûl ta'âm kablari sarfiyâtından yevmiye elli bin kıyye i'tibâriyle beher kıyyesinden yirmi para alındığı takdirde 835 yevmiyesi 25.000 şehri 300.000 senevîsi şu kadar milyon gurus bir yekûn hâsıl edeceği ma'rûzdur.

41

Dersa'âdet'le taşraca bi'l-cümle fabrikalarda yapılan gazoz limonatosu yevmiye lâ-akall yüz bin aded şişe sarf edilmekte olduğu beher şişeden iki para alındığı sûrette 5.000 yevmîsi 150.000 şehri 1.800.000 senevîsi şu kadar milyon kuruş bir vâridât tezâhür edeceği ma'rûzdur.

42

Dersa'âdet'le taşra vilâyât-ı şâhânelerinde lâ-akall otuz milyon nüfûs altı ayda bir ayakkabı almaklığa mecbûrdur misalen otuz milyon ahâlî bir çift ayakkabı almak lâzım gelür ise de işbu nüfûsdan on beş milyonu sabî ve sübyan olması melhûz idüğinden şu hâlde on beş milyondan i'tibâren â'lâsının beher çiftinden yirmi para ve evsatından on para ve ednâsından beş para alındığı halde lâ-akall 4.000.000 senevîsi şu kadar bir yekûn teşkil edeceği ma'rûzdur.

43

Dersa'âdet ve taşra vilâyât-ı şâhânelerinde bi'l-cümle bankalarla şu'ubâtlarında tezyînat ve mücevherât ve emlâk ve 'akârât [15-a] terhînat vukû'uyla berâber idhâlât ve ihrâcâtla kâffe-i mu'âmelâtlarında yevmiye beş yüz bin gurusluk bir mu'âmele zuhûrunda gerek ihrâcâtlarında beher bin gurus kadar yirmi paralık pul yapışdırılması tecâvüz eyledikçe binde yirmi parada nihâye zamâim icrâsı yevmiye 'umûmen mezkûr bankalarda lâ-akall bir milyon gurus idhâlât ve medfû'ât vukû'u me'mûl bulunmasına nazaran Dersa'âdet ve taşra vilâyât-ı şâhânelerinde Devlet-i 'Aliyye-i Osmâniyyeleri bankası olsun ecnebî bankaları bulunsun kâffesi kendü mu'âmelâtlarınca tanzîm eyledikleri senedât ve mukâvelât ve sâir bi'l-cümle evrâk-ı resmiye ve husûsiyelerine ber-minvâl-i ma'rûz bin gurusdan i'tibâren ol vechle yirmi paralık pul yapışdırılması şu hâlde 5.000 yevmiyesi 150.000 şehri 1.800.000 senevîsi şu kadar bir yekûn hâsıl edeceği ma'rûzdur.

44

Dersa'âdet'le taşra vilâyât-ı şehin-şâh-ı â'zamîlerinde yevmiye zebh edilen ağnâm tahmînen bir milyona karîbdür kâffe-i kasablar satmak için mezkûr ağnâmın derileri yüzöldükden sonra sâfî lehm olarak dükkânlarına her kaç 'aded bu vechle zebh olunmuş ağnâm aldıklarında beher ağnâma on paralık pul yapışdırıldığı halde 8.330 yevmîsi 250.000 şehri 3.000.000 senevîsi şu kadar milyon gurus bir yekûn teşkil edeceği ma'rûzdur.

45

Dersa'âdet ve taşra vilâyât-ı şâhânelerinde bi'l-cümle sigâr ve kibâr me'mûrînin ba'zıları ma'zûl olub da bir me'mûriyet 'uhdesine tevcîh olunduğunda her bir me'mûrun ayru ayru tahlîflerinin icrâsı şeref-sânih ve sâdir olan irâde-i seniyye-i hazret-i mülûkâneleri muktezâ-yı 'âlisinden bulunmuş ise de işbu husûsun mülkiye me'mûrları tarafından tahlîfleri icrâ kılınmakta bulunmuş ve bundan böyle büyük ve küçük kâffe-i me'mûrların irtikâb ve irtişâdan mücânebetle berâber devlet-i ebed-müddetimize dâima sîdk ve sadâkatla hüsn-i hidmet eyleyüb tebdîl-i ahlâk etmemek üzere bi'l-cümle me'mûrîn külları usûl-i meşrû'a dâiresinde makâm-ı fetvâ dâire-i celîlesinden [15-b] ta'yîn buyurulacak birer şer'îye me'mûrları huzûrunda her altı ayda sûret-i meşrû'ada iftâ mücibince ve dil-hâh-ı cenâb-ı hazret-i mülûkâneleri vechle tahlîfleri icrâ kılınan me'mûrların yedlerine tahlîf olduğunu mübeyyin ayru ayru

birer kıt'a musaddak şehâdet-nâme verilmesi misalen bin guruşa kadar ma'âşlı me'mûrun mezkûr alacakları şehâdet-nâmeye bir guruşluk pul yapışdırılması tecâvüz eder ise beher bin guruşdan nihâye birer guruş zamâim icrâsı ve büyük me'mûrların dahî nezd-i dekâyık-vefd-i hazret-i hilâfet-penâhîlerinin tensîb ve tasvîb buyurulacağı mahallerde ol vechle 'umûmen me'mûrîn ve bendegânın tahlîflerinin icrâ buyurulması 'aklen ve naklen ve diyâneten ve siyâseten muhassenât-ı 'azîm olacağı lütfen mevki'-i fi'ile konulduğu takdirde taşra vilâyât-ı şâhânelerine dahî ta'mîmen o yolda evâmîr-i lâzîme i'tâsıyla hem bi'l-cümle me'mûrîn ahlâk ve harekâtında vezâif-i me'mûriyetlerinde matlûb ve mültezim olan emânet ve sadâkat ve istikâmet ve gayret evsâf-ı cümlesinin te'min-i husûlü hem de sâlifü'l-'arz şehâdetnâmeler harc tasdiklerinden bin guruşdan noksân ma'âşlılar müstesnâ olmak üzere Hicâz trenine i'âne olmak ve tahmîn ve me'mûl edilen altı ayda lâ-akall 500.000 şu kadar guruş 1.000.000 ve senede şu kadar milyon guruş bir meblağın meydâna geleceği husûsu ancak irâde ve fermân-ı hümâyûn cenâb-ı mülûkânelerine vâbeste bulunmuş olduğu ma'rûzdur.

46

Dersa'âdet ve taşra vilâyât-ı şâhânelerine Avrupa'dan vürûd eden hazır ayakkabıyla lastikler ayakkabının kebîrinden bir guruş sagîrinden yirmi para kezalik lastikden ol vechle alındığı takdirde 3.750.000 altı ayda 7.500.000 senevîsi şu kadar milyon guruş bir vâridât husûle geleceği ma'rûzdur.

47

Dersa'âdet'le taşra vilâyât-ı şâhânelerinde bulunan buz fabrikalarında eyyâm-ı sayfda yevmiye lâ-akall beş yüz bin kıyye buz satılmaktadır.

[16-a] Bundan beher kıyyede birer para alındığı sûrette 75.000 şehrîsi 450.000 senevîsi 4.500 lira altı aylığı ki bu altı aylığın senelik i'tibârî tabî'i olduğundan şu hâlde bir yekûn teşkîl edeceği 'inde't-tahkîk anlaşılmış olduğu ma'rûzdur.

48

Rûmîli ve Anadolu ve Aydın ve Burusa şimendiferiyle yevmiye yüz elli bin parça eşyâ vürûd eylediği melhûz idüğinden sandık ve küfe ve çuval ve fuçı gibi sâir şeylerin kâffesine yirmi paralık pul yapışdırıldığı takdirde 75.000 yevmiyesi 2.250.000 şehrîsi 27.000.000 senevîsi şu kadar milyon guruş bir yekûn teşkîl edeceği ma'rûzdur.

49

Dersa'âdet ve taşra vilâyât-ı şehin-şâhîlerinde bi'l-cümle yelken gemisiyle vapurlara kullanılan zift ve katran ve halat ve yelken bezi ve sâir kâffe-i edevât yevmiye lâ-akall beş bin guruşa kadar tahmînen bir satış vukû'a geleceğinden şu hâlde fuçı ve varil gibi kayıkların beher parçasında on para ve mezkûr zift ve katran ve halat ve yelken bezi olan eşyânın dahî ol vechle beher parçasından on para alınması ve tecâvüz eylediğinden yüzde on para zamâim icrâ eylediği takdirde 3.000 yevmîsi 90.000 şehrîsi 1.080.000 senevîsi şu kadar guruş bir vâridât tezâhür edeceği ma'rûzdur.

50

Avrupa'dan vürûd eden cemento fuçları yevmiye tahmînen on beş bin 'aded fuçı sarf olunduğu gibi beher fuçuya on paralık pul yapışdırıldığı takdirde 3.750 yevmîsi 112.500 şehrîsi 1.350.000 senevîsi şu kadar milyon guruş bir yekûn teşkîl edeceği ma'rûzdur.

51

Dersa'âdet ve taşra vilâyât-ı şâhânelerinde at pazarlarında bâyi'le müşterî tarafından yüz guruşdan i'tibâren yirmi paradan [16-b] bir guruşu tecâvüz eder ise beher yüzde yirmi para zamm edilmesi ve ol vechle resm alındığı hâlde taşraca ve Dersa'âdet ve bilâd-ı selasede tahmînen lâ-akall üç bin hayvânât alınub satılmaktadır ve beher hayvâna ale's-seviye beş yüz guruş i'tibâriyle 15.000 yevmîsi 450.000 şehrîsi 5.400.000 senevîsi şu kadar milyon guruş bir yekûn husûle geleceği ma'rûzdur.

52

Dersa'âdet'le taşra vilâyât-ı şâhânelerinde Avrupa'dan vürûd eder tuğla ve kiremid ve mermer ve malta ve döşeme taşları mezkûr tuğladan beher yüzde yirmi para kiremiden kezâ ve kusûrlarının beher 'adedi birer para hesabıyla olarak işbu beş kalem eşyâdan yevmiye yüz altmış iki bin 'aded satış vukû'a geleceği melhûz idüğünden şu hesâbla 1.000 yevmiye 30.000 şehrîsi 360.000 senevîsi şu kadar guruş bir yekûn edeceği me'mûl idüğü ma'rûzdur.

Dersa'âdet ve taşra vilâyât-ı şehin-şâh-ı â'zamîlerine Avrupa'dan vürûd eden boyalar beher fuçıdan yirmi para ve teneke ile gelan yağlı boyaların beherinden on paralık pul yapışdırıldığı sûretde lâ-akall 100.000 senevîsi şu kadar guruş bir yekûn vücûda geleceği melhûz idüğü ma'rûzdur.

İran'dan ve Avrupa'dan vürûd eden kalıçelerle Memâlik-i Mahrûse-i şâhânelerinde i'mâl olunan kalıçelerin yüz guruşa kadar kırk para tecâvüz eyledikçe beher yüzde kırk para zamm edildiği sûretde yüz bin guruşluk Avrupa'ya ve elli bin guruşluk dâhilen ki yüz elli bin guruşluk mu'âmelât-ı yevmiyye tahmîn edilmesine göre şu hâlde lâ-akall 1.500 yevmîsi 45.000 şehrsîsi 450.000 senevîsi şu kadar bir yekûn tezâhür edeceği ma'rûzdur.

Dersa'âdet ve taşra vilâyât-ı şâhânelerinde bi'l-cümle marangoz esnâfının i'mâl eyledikleri konsolun ayda bin dolabın ve kanapenin biner ve sandalyenin iki bin ve karyolenin iki yüz tahmîn olunarak mezkûr konsolun beherinden yirmi ve dolabla kanapeden onar para ve sandalyeden beş para ve karyoleden bir guruşluk bir resm alınursa şu hâlde 'ale't-tahmîn hesab olunduğunda 40.500 şehrsîsi 486.000 senevîsi şu kadar guruş bir yekûn teşkil edeceği ma'rûzdur.

Dersa'âdet ve taşra vilâyât-ı şehin-şâh-ı â'zamîlerinde zuhûr eden me'âdiniyât için taharrî ruhsat-nâmesi taleb eden efrâd kûllarına mevzû' olan nizâm-nâme-i hümâyûnlarına tevfiķan bir lira-yı Osmânî merci'ine verilüb ol vechle ruhsat-nâme alınmakta iken mu'ahharan kaleme alınan ve ta'dil edilen fikrasında beher ruhsat-nâme için on beş 'aded lira-yı Osmânî alınması gösterilmiş ve ilerüde Orman Nezâretinden ma'deni bulub bir tâkım mesârifâtı ihtiyâr edüb de meydâna çıkararak kûllarına yalnız mücidlik hakkı verilerek ma'den-i mezkûr istirdâd olunacağı hakkındaki fıkrâ-i nizâmiyyeye tatbik-i mu'âmele takdîrinde me'âdinin zir-i zemînde kalmasına Hazîne-i celîleleri istifâde idemeyeceği ve ahâlî kûllarının da mutazarrır olacakları derkâr ve işbu me'âdiniyât ise ancak mahallerinde bulunan fukarâ ve zu'afâ kûllarının mu'âvenât ve taharrisiyle ma'den-i mezkûrlar tezâhür edeceği vâreste-i 'arz ve beyândır. Tensîb ve tasvîb buyurulduğu takdîrde bundan böyle me'âdin taharrîsi için ahâliden taharrî ruhsat-nâmesi taleb eden kûllarına kâl-evvel bir lira-yı Osmânî alınarak me'âdinin cinsi ve hakikatine göre nezâret-i müşârünileyhâdan meydâna çıkararak bi'l-cümle kûllarına yüz hisse i'tibârıyla nisf ve nisf-ı diğeri dahî Hicâz treniyle donanma-yı hümâyûn mesârifâtına karşılık ittihâz edilmesi bu husûsda ma'den bulub da meydâna çıkararak kullarına imtiyâz fermânıyla diğeri mesârifât-ı mahalliyye-i resmiyyesinin meccânen nezâret-i müşârün-ileyhâdan tesviye buyurulduğu takdîrde hem servet-i mestûre olan ma'denlerimiz yer altında kalmaz hem de milyonlarca liranın Mâliye Hazîne-i celîleleri [17-b] veznesine vürûd edeceği bi-ıştibâhdır ber-minvâl-i meşrûh ma'deniyâtın nisfî Hazîne-i celîlelerine ve nisf-ı diğeri dahî mücidlik hakkını isbât eden kûllarına terki husûs rehîn-i tecvîz buyurulmadığı takdîrde kadîminden tanzîm edilen nizâm-nâme-i hümâyûnlarına tevfiķ mu'âmele olunur ise her hâlde Hazîne-i celîleleri istifâdeden hâlî olamayacağı vâreste-i 'arz ve beyândır. Dârü'l-hilâfeti'l-'aliyye-i Osmâniyyeleri civârında olan İzmîd sancağında Hazîne-i celîlelerinin mesârif husûsunda ol vechle inzimâm-ı mu'âveneti ve mahalli me'mûrlarının istikâmeti olur ise yalnız sancak-ı mezkûr ma'denlerinden senede bir milyon lira vâridât verebileceğini yirmi beş sene evvel sancak-ı mezkûrda me'mûriyetle bulunduğum bir zamânda bi'z-zât tahkîkât ve tedkîkât-ı mükemmele-i 'abd-i memlûkânemden anlaşılmış olduğu ma'rûzdur.

Dersa'âdet'le taşra vilâyât-ı şâhânelerine vürûd eden çay ve şeker kahve pirinç rugan-ı sâde rugan-ı zeyt sabun dâhilen ve hâricî gelan bu misillü eşyâdan yevmiye lâ-akall iki milyon kıyye bir satış olacağı bedîhî idüğinden şu hâlde beher kıyyeden birer para resm alındığı takdîrde 5.000 yevmîsi 150.000 şehrsîsi 1.800.000 senevîsi şu kadar milyon guruş hâsil edeceği gibi işbu meblağın Hicâz treniyle donanma-yı hümâyûnları mesârifâtına karşılık tutulması her hâlde irâde ve fermân ve kerâmet-beyân hazret-i gîtî-sitânîlerine merhûn idüğü ma'rûzdur.

Hicâz-ı mağfîret-tırâza sene-be-sene berren ve bahren Cidde ve Yenbuğ İskelelerine vürûd eden hüccâ-ı müslimînin ekserî üç yüz bin nüfûsdan aşağı olmayub fukarâsı müstesnâ olarak işbu belde-i tayyibeye

toprak basdı nâmiyla her bir nüfûsdan Mekke-i mükerreremeye kadar bir Mecîdiye ve Medîne-i münevvereye dahî hüccâc-ı müslimînin hîn-i vürûdlarında kezalik birer Mecîdiye ve hüccâc-ı müslimînin zebh eyledikleri aġnâmın beherinden beş guruş cem'an kırk beş guruş beher nüfûsdan alındığı hâlde 13.500.000 on üç milyon beş yüz guruş ve mârû'l-'arz [18-a] üç yüz bin hüccâc-ı müslimîni için yüz elli bin deve Medîne-i münevvereye getürebileceğinden beher deve kirâsından şerîf hazretleri tarafından yirmişer guruşdan alınmakta olan mebâliġ yekûnu 3.000.000 bunun men'iyile meblaġ-ı mezbûrun tren hesabına ahz olunduğu takdîrde cümle-i yekûn 16.500.000 guruş bir yekûn tezâhür edeceği ma'rûzdur.

59

Ma'lûm-ı 'âlî-i hazret-i tâc-dâr-ı â'zam ve efhâmîleri cümle-i mu'azzamasından bulunduğu üzre yirmi sene evvel Begkoz debbâġ-hâne-i hümâyûnunda i'mâl olunan çizme ve ayakkablarının birer çift numûnelerini Mâbeyn-i Hümâyûn-ı cenâb-ı mülûkânelerine ol vakit aldırılıb bi'l-cümle bendegân külları bundan böyle hâricden almayarak yerli olarak mezkûr debbâġ-hânedan alması cümle-i irâde-i hümâyûn kişver-güşâyîleri muktezâ-yı 'âlisinden bulunmuş olmağla ol avânda işbu irâde-i seniyye-i hazret-i şehin-şâhîleri ahkâm-ı münîfesine tevfikân ol zamân raġbet-i 'umûmî hâsil eylemişidi bu kabilden olmak üzre Dersa'âdet'le Memâlik-i Mahrûse-i hazret-i hilâfet-kübrâlarında mülkiye ve 'askeriye ve 'ilmiye ve tüccâr ve esnâf ve rencberânın kâffesi senede yazlık ve kışlık olarak iki tâkım elbîse almaklığa mecbûrdur misalen bi'l-cümle ahâlî küllarını beşe taksîm ile birincisi beher nüfûs lâ-akall beşer liradan on lira sarf ederek iki tâkım yazlık ve kışlık elbîse almakda ve ikinci sınıf olan efrâd-ı ahâlî külları ise üç liradan altı lira ve üçüncü sınıf ahâlî külları ise bir buçuk liradan üç liralık seneden iki tâkım elbîse alabilür ve dördüncü sınıf esnâfân senede üç liradan bir tâkım elbîse ile ekserîsi iktifâ ederler beşinci sınıf ise rencberân olub anlar dahî senede lâ-akall bir lira ile bir tâkım elbîse ile kanâ'at ederler lâ-akall otuz milyon ahâlîden beş milyonu fukarâ ve zu'afâ müstesnâ olmak üzre mütebâkî yirmi beş milyon ahâlîden ber-minvâl-i ma'rûz her bir nüfûsun almakda oldukları melbûsât akçesi olarak tahmînen senede 115.000.000 cem'an yüz on beş milyon bir 'azîm yekûn teşkîl edeceği mâlen yüdrük küllehû lâ yatrük küllehû [ملاً يترك كله لا يترك كله] [18-b] kabîlinden olarak halife-i rûy-ı zemîn olan pâdişâh-ı erham ve eşfak ve diyânet-perver veliyyü'n-ni'met-i bî-minnetimiz şevketlü şehriyâr-ı 'âlî bettâr efendimiz hazretlerinin mârû'l-'arz debbâġ-hâne-i hümâyûnunda i'mâl olunan ayakkablarının oradan yapıdırılması husûsunda şehzâdegân-ı civân-bahtân hazerâtıyla 'umûm bendegân ol vakit şeref-südü ve sünûh buyurulan irâde-i ġitî-sitânîleri muktezâ-yı 'âlisinden bulunmuşidi böyle bir cesîm yekûn teşkîl eden meblaġ-ı mezbûrun hârice gitmeyerek dâhilde kalur ise şer'e de muvâfakat edeceği cihetle bundan böyle fermân-ı 'âlîyi hâmil olan kâffe-i me'mûrîn külları ba'demâ 'umûmun fes-hâne-i 'âmire ma'mûlâtından alub giymeleri husûsunda karîha-i ilhâm-ı subhiya hazret-i hilâfet-penâh-ı â'zam ve efhâmîlerinden bi-tekrâr şeref-sânih ve sâdır olacak irâde-i seniyyeleri Bâb-ı 'Âli cânib-i sâmisine tebliġ buyurulur ise şübhesizdir ki 'umûm ahâlî küllarının cümlesi bi'l-iftihâr imtisâl hareket idecekleri bî-iştibâh veliyyü'n-ni'met diyânet-perver ve ma'delet-küster pâdişâhımıza karşı hâşâ sümme hâşâ irâe-i tarîk olamaz ancak irâde-i mezkûreleri ol merkezde olmasından nâşî zerre kadar değer ve liyâkat 'abd-i memlûkânem olmadığı hâlde mücerred mübârek hatır-ı şehin-şâh-ı â'zam ve efhâmîlerine getürmekden 'ibâret bulunduğu ma'rûzdur.

60

Müstaġnî-i 'arz ve îzâh olduğu üzre kavmiyet-i necîbemizin bir de fes ve püskül gibi hevâyic-i zarûriyesi bunlardan dâhilde i'mâl olunanlar dest-gâhlarının Avrupa'dan gelen dest-gâh ve makineleri intizâmından dûn olması nefâset-i nisbiyece de noksân kalmakta ve fes iktisâ eder ehlîmiz yirmi milyon nüfûs i'tibâr ve ma'-ziyâdeten dörder guruşa mâl edileceği şübhesiz bulunan bu feslerin fes-hânece Avrupa mensûcâtından daha nefis bir sûrette çıkarılıb da senede iki def'a tebdîl oluna gelen bu feslerin beheri beşer guruşa satılsa altı ayda yirmi altışara fûrûht olursa kırk ve yedişere ve nihâyet sekizere bey' edilse altmış ve nihâyet seksan milyon guruş ve bir senede bu mukâyese iki misli râddesinde bir meblaġ-ı küllînin dâhilde kalacağı derkâr ise de bu maksad-ı müfidin husûlü buna mahsûs makine ve mütefennin makinistlerin [19-a] vücûduna merhûn olub şu fikr-i fâide-cüyânenin Avrupa 'âlem-i ticâretine sû-i te'sîr edeceği cihetle öyle makine ve makinist elde edilmesi tedâbirinde 'adem-i muvaffakiyeti mehâs-ı imtinâ' ve müşkilât-ı âkvâ-yı melhûz olduğundan İslâmiyete muhibb olması me'mûl bulunan Macaristan'dan te'mîn-i fevâid-i istikbâliye-i emniyesiyle biraz da gâlfî fi'ât ve ücürât verilerek makine ve mu'allim makinistler celb ve istihzâr olunduğu takdîrde bu gün ma'-püskül yirmi ve on beş ve on guruşa alınagelen feslerin sâye-i 'inâyet-vâye-i hazret-i ġitî-sitânîlerinde nisfından daha noksan birer fi'âtlarla tedâriki sûreti te'mîn edilmiş olarak milyonlarca sekene külları ez-dîl-i cân muvâzabet buldukları de'avât-ı mefrûza-i pâdişâhânelerinin edâsıyla secde-günân-ı şükrân olacakları ma'rûzdur.

Memâlik-i ecnebiyeden gelüb satılan lastikleri fersûdelenerek zokaklara atladıkça buna mahsûs tüccâr tarafından gâyet değersiz ücretlerle toplatdırılıb Avrupa'ya nakl ve oralardaki fabrikaları kazganlarına vaz' ile tekrâr kaynadub lastik i'mâl ederek buralara nakl ve sarf eyledikleri mütevâtiren şâyi' olmasına nazaran şimdilik hârice sarf olunamasa bile böyle bir eşyâ için iki def'a para vermek mecbûriyetiyle hârice mürâca'atdan müstağnî kalmak üzere fıkra-i sâbıkada ma'rûz fes makine ve mütefenninler gibi bir de lastik makine ve mütefenninlerinin elde edilmesiyle fes-hâne-i 'âmirede bir şu'benin de bunun için bi't-te'sîs şu ihtiyâcımıza karşı olan sarfiyât-ı cesîme-i nakdiyyemizin dahî dâhile hasrı mücerred te'sîs-i celâil âsâr-ı sa'âdet intimâsıyla 'umûmî müstağrak-ı bahr-ı şükrân eden 'inâyât ve ecill hemân hazret-i milk-dârîlerinin insırâfına mevkûf idüğü ma'rûzdur.

Ma'lûm-ı 'âli-i hazret-i zillullahîleri cümle-i mübeccelesinden bulunduğu üzere düyûn-ı 'umûmiyeye metrûk rüsûmât-ı ma'lûmeye mahsûben [19-b] Reji İdâresinden senede verilen yüz iki bin lirayla ma'an cümle-i yekûn bir milyon üç yüz bin kûsûr liranın mezkûr düyûn-ı 'umûmiye idâresi tahsîsâtından olub muhâcirîn i'ânesi için ihdâs olunan pullara gelince idâre-i mezkûre i'tirâz eylesine mebnî mezkûr pul meydândan kaldırılmışdır bir daha i'tirâzlarına mahal bırakılmamak üzere pul vergüsü olan senede iki yüz yirmi beş bin yedi yüz kırk üç 'aded liraya mukâbil yâ nakden veyâ başkaca bir vâridâtın karşılık gösterilmek üzere heman pul hasılâtını tamâmıyla Mâlîye Hazîne-i celîlelerine aldırılır ise bundan böyle muhâcirîn i'ânesi gibi cihât-ı sâireye tahsîsan ihdâs olunacak pulların hiç birisine hakk-ı i'tirâzları kalmayacağından işbu lâyiha-i 'ubeydânemde başka başka 'arz olunduğu üzere pul ve tamga ile daha pek çok vâridât tezâyid edeceği azâde-i iştibâh olduğu ma'rûzdur.

Ma'lûm-ı 'âli-i cenâb-ı hazret-i hilâfet-penâh-ı â'zamîleri cümle-i celîlesinden bulunduğu üzere Dersa'âdet ve Galata rıhtımlarına karın karına yânaşan vapurların ekserisi Avrupa'dan ve sair mahallerden komite gibi bir tâkım eşhas-ı muzırira toplayub getirmekte ve her ne kadar zâbitaca takyidât-ı lâzime ifâ olunmakta ise de vürûd eden mezkûr vapurlarda bulunan tâifesi veya sefâretlerin tercümânları tarafından beş on gurus irtikâb ederek sahâbet ve hüsn-i şehâdetle ba'zılarını bu yolda ve ba'zıları dahi geceleyn salıverilmekte olduğu mervî bulunub mezkûr ruhtım sebebiyle kendü memleketlerinden matrûd pek çok fenâ âdemlerin ara sıra vürûd eylesinenden olmalıdır ki gün be gün zâbitaca vukû'âtın görölmesine mebnî işbu rıhtımları istirdâdı husûsunda bir tedbir-i musîb mevki'-i fi'ile konulur ise fevâid-i kesîrenin husûle geleceği gibi Hazîne-i celîlelerine de milyonlarca liranın vürûdu yolundaki cümle-i tefekkürât ve mülâhazât-ı 'amîka-i âbd-ı memlûkânemi ber-vech-i zîr 'arz ve şerhe cesâret eylerim.

Şöyle ki mezkûr rıhtım için kumpanyanın şimdiye değin gûyâ sarf itmiş olduğu iki milyon lirayı ve bunun Mâlîye Nezâret-i celîlesi def'aten verdiği devr ve teslim kâ'idesini icrâ idecekleri muvâfakati gösterilmiş ise de nezâret-i müşârünileyhâdan sene-be-sene [20-a] birer taksît olarak yüz bin kûsûr lira verilmesi hakkında mezkûr kumpanyaya bildirilen karâr-ı 'âliye reviyî-i muvâfakat göstermedikleri kumpanya şürekâsının ba'zılarından işidilüb binâen-'aleyh Çekmece-i kebîrdeki limâna bundan böyle 'umûm vapurların orada olan gümrük idâresi iskelesi hamûlesini çıkarub kâffe-i eşyânın reftiyesi verildikten sonra şimendüfer vâsıtasıyla Sirkeci'deki evvelce meyve-i huşk³ gümrük idâresi iskelesine şimendüferin suhûletle eşyâ nakl ve teslim olunacağı ve bu husûsda şimendüfer kumpanyasıyla evvelen kâffe-i eşyâ ile berâber vürûd eden efrâdın navullarının nısfından ziyâdesini mutlakan Hazîne-i celîlelerine memnûniyetle terk eylesine şüphesizdir ve terk eylemek için şimdiden o yolda mukâvele-nâmenin tanzîm edildiği takdîrde hem senede lâ-akall iki milyon liranın Hazîne-i celîlelerine vürûd edeceği hem de ânifü'l-beyân öyle eşhâs-ı muzırira zuhûruna mahal kalmayacağı ve bu inşââtın Bahr-i Sefid'e nâzır ve siyâseten pek mühim bir nokta idüğünden misalen bundan böyle sâye-i şevket-vâye-i hazret-i milk-dârîlerinde müceddeden inşâ edilecek donanma-yı hümâyûnlarına lüzûm görünen havz ve sâir bi'l-cümle i'mâlâthâne gibi mahallerin vücûda getirilmesi ve karşıyakadaki İzmîd sancağından dâimâ Bahriye Nezâret-i celîlesine celb olunan her cins keraste getirildikçe mezkûr Çekmece-i Kebîr'de tabî'yyetü't-tedârik olacak tersâne-i 'âmire şu'besine nakl ve tesliminde husûl-ı suhûlet gibi fevâid-i kesîre mü'eddi olacağı ve ma'hezâ bir de Aydın vilâyet-i celîleleri merkezi olan İzmir belde-i 'azîmesinde vâkı' Kâğıdhâne nâm mahal bahren tathîr edilür de orada da bir Bahriye şu'besi sâye-i

³ Metnin aslında "meyve-i huşk" şeklinde yazsa da doğrusu "kuru yemiş" anlamına gelen "meyve-i huşk" şeklinde olmalıdır.

hilâfet-penâhîlerinde vücûda gelür ise orası dahî siyâseten gâyetle mühim bir nokta olduğundan inşallahü'r-rahmân sâye-i kudret-vâye-i hazret-i mülûkânelerinde beş sene zarfında vücûda gelecek donanma-yı hümayûn cenâb-ı mülûkâneleri 'umûmunun Dersa'âdet tersânesinde bulundurmaktan ise bir mikdârının da peyder-pey inşâ edildikçe Kal'a-i Sultâniye ve İzmir gibi hâlen ve istikbâlen mühim noktalarda bulundurmak dahâ ziyâde müceb-i muhassenât 'azîm olacağı melhûziyetine mebnî her hâlde ve kâtibe-i ahvâlde icrâ-yı icâbî re'y-i isâbet ârâ-yı hazret-i zillullahîlerine vâbeste bulunmuş olduğu ma'rûzdur.

64

Dersa'âdet ve taşraca cevâhîr-sitânlarıyla kuyumcu dekâkinlerinde tezyînâtla sâir eşyâdan yevmiye yüz bin guruşluk satış olacağı gibi bay'ile müşterî tarafından [20-b] yüz guruşdan i'tibaren onar paradan yirmi para alınursa yevmisi 20.000 şehrisi 600.000 senevîsi 7.200.000 şu kadar milyon teşkil edildiği ma'rûzdur.

65

On birinci fıkrasında gösterildiği vechle Memâlik-i Mahrûse-i şâhânelerinde üç yüz on yedi senesinden i'tibâren Reji İdâresinin vâridâtı 2.243.857 iki milyon iki yüz kırk üç bin sekiz yüz elli yedi 'aded lira olup 1.944.565 bir milyon dokuz yüz kırk dört bin beş yüz altmış beş 'aded lira mesârifâtı bi't-tenzîl 2.999.292 iki yüz doksan dokuz bin iki yüz doksan iki 'aded lira fazla bir ticâret gösterilür ise de işbu ticâretin ol mikdâr lira olduğuna pek de itminân hâsıl edilemeyeceğinden mezkûr idârenin müddeti ise on bir sene kalmış olmağla idâre-i mezkûre tarafından şimdiden temdîdi için ba'zı zevâta mürâca'at eylemekte oldukları mesmû'-ı 'âlî-i hazret-i şehin-şâh-ı â'zam ve efhamîleri olmasına mebnî aslen temdîd-i müddet edilmeyüb kemâ-fi's-sâbık devlet-i ebed-müddet-i hazret-i gîtî-sitânîlerine tekrâr 'ilâve ve ol vechle idâre olunması husûsundaki irâde-i husûsiyye-i cenâb-ı hazret-i mülûkâneleri şeref-sünûh ve südür buyurulduğu cümlece söylenmekdedir inşallahü'r-rahmân alındığı takdîrde sene-be-sene mezkûr idâre yüzünden redîf ve müstahfiz ve sâir nüfûsca vukû'a gelen telefâtın arkası alınacağı şübheden vâreste bulunmuş olduğu ma'rûzdur.

66

Efkâr-ı 'ulviyet-disâr-ı cenâb-ı hazret-i zillullahîleri cümle-i mu'azzamasından bulunduğu üzre rûh-ı devlet mesâbesinde olan emvâl-i 'umûmiyeden â'şâr-ı şer'îyenin mecmû'-ı senevîsi 478.584.469 dört yüz yetmiş sekiz milyon beş yüz seksen dört bin dört yüz altmış dokuz guruş ve ağnâm vergüsü ise senede 194.254.443 yüz doksan dört milyon iki yüz elli dört bin dört yüz kırk üç guruş râddesinde olup 'umûm vâridât-ı devlet fi l Mart sene [1]307 senesi vâridât-ı muhammenesi 17.767.424 32 guruş on yedi milyon yedi yüz altmış yedi bin dört yüz yirmi dört 'aded lira-yı Osmânîden 'ibâret olup sene-i hâliyyeye nisbet olunur ise sâye-i intizâm-vâye-i hazret-i mülûkânelerinde sene-be-sene tezâyüd edeceği bedîhî ise de ânîfû'l-'arz işbu vâridât-ı devletin sülûsânı ve dahâ ziyâdesi bakâyâda [21-a] kalmaktadır gerçi evkât-ı mu'ayyenesinde istîfâ ve mesârif-i mürettebenin muntazaman tesviye ve ifâsı her hâlde akdem-i vezâifden iken şu maksad-ı mu'tenâ-bahânın matlûb ve dil-hâh-ı 'âlîye mukterin görülememesinin esbâb-ı mucibesine emvâl-ı ma'rûza ve husûsiyle bir tâkım mu'teberân ve müttehîzân-ı mahalliyenin 'uhde-i iltizâmlarına geçen mezkûr â'şâr-ı şer'îyye ile ağnâm ve sâir vergü bakâyâsının müddet-i medîde tahsîlinde iğmâz-ı 'ayn olunmasından ilerü gelüb bu husûsda iltizâm müsâvât ve 'adl-i sür'at olunması ta'mîmen bi'd-defa'ât taşralara emir verilmekte olduğu hâlde medyûnînin temyizleri me'mûrînin her hâlde intizâmı iltizâm ve o emr-i vâkı'ayı harfiyyen is'âf eylemeleri husûsundaki vezâif-i mühimmelerine galebe çalmakta oldukları görülmekte ve kezalik bir hatt-ı mu'temed ittihâzı lüzûmu rütbe-i bedâhetde idüğünden bu bâbda da lâyh-i hatır-ı 'ubeydânem olan tedâbir şundan 'ibâretdir beher sene taşra vilâyât-ı şehin-şâh-ı â'zam ve efhamîlerinden gelen sâl-ı muhâsebât defâtirinin vâridât kısmı her vilâyetin topdan yalnız envâ'ıyla tahakkuk ve tahsîl ve bakâyâsını irâe edüb bu bakâyâ zimmetdârları esâmisine dâir îzâhât olmaması zimmetdârlar hüviyet-i şahsiyelerinin merkezce meçhûl kalmasıyla berâber bunların bir tâkım bi-kudret zannıyla tesrî'-i tahsîlâtı evâmiri şiddet ve ehemmiyet-i matlûbeye de icrâ edilememesini mü'eddî olduğundan ba'demâ buraca da emr-i tedkîkâtı 'ukde-i te'hîrâtda kalmamak üzere her sene ve külfetli veya mümteniyû'l-icrâ görüldüğü takdîrde bir def'aya mahsûs olarak sâl-ı muhâsebe defterlerinde görünecek bakâyâ müfredâtıyla zimmetdarlarının şöhret ve isim ve derece-i iktidâr-ı mâlîlerini hâvî birer defterin dahi yazılan terkîm veya ayruca bi't-tanzîm rabt etdirilmesi ve bunların vürûdunu müte'âkiben merkezce de izâ'a-i evkât edilmeksizin heman tedkîkiyle tesrî'-i istîfâ ve cibâyeti yolunda evâmîr ve te'kidât-ı mütevâliye icrâ ve bunun hilâfî hareket ve betâet idecek me'mûrların birincisinde bir ma'âş kat'ı [21-b] ve tekerrüründe me'mûriyetlerinden 'azli misillü mücâzâta mazhar edilür ise hem me'mûrîni mahalliyenin medyûn bulunan mu'teberân ve müttehîzâne

karşu müterâhi hem de eşrâfdan olan zimmerdârân-ı mumâ-ileyhimi me'mûrînin bu bâbdaki ma'zeret-i ciddiyeleriyle borclarını bir ân evvel ödemekdeki ehemmiyet ve muhassenâtı ve 'aks-i hâlin kubhiyyet-i vehâmetini takdîrden mahrûm bırakmayacağından ber-minvâl-i ma'rûz vilâyât-ı şehin-şâh-ı â'zamîlerinden ol vechle müfredâtlı olarak defterlerin taleb edilür ise hem bakâyânın arkası alınur hem de sâye-i kemâlât-vâye-i hazret-i gîfî-sitânîlerinde Dersa'âdet ma'âşî muntazaman verilmesine medâr-ı küllî olacağı melhûziyetine binâen îfâ-yı muktezâsının makâmât-ı 'âidesine irâde ve fermân buyurulması dahî mücerred irâde-i 'ulviyyet-âde-i hazret-i veliyyü'n-ni'met-i 'uzmâlarına merhûn idüğü ma'rûzdur.

Hicâz treniyle donanma-yı hümâyûn cenâb-ı mülûkâneleri mesârifâtına karşılık olmak üzere vâridât-ı mütenevvi'anın hülâsa-i icmâliyesidir.

Guruş	Lira-yı Osmânî		
Cümle-i Yekûn		Yevmiyesi	
Guruş	'Aded-i lira-yı Osmânî		
793.915	7.939		
24.200.500	242.005	Şehrîsi	'İnde'l-kalb lira-yı Osmânî
465.441.289	464.412	Senevîsi	
490.435.704	4.904.356	Yekûn	

67

İşbu lâyiha-i memlûkânemin birinci fıkra-i mahsûsasından altmış yedinci fıkrasına değin her bir fıkrası fevka'l-âde mühim olub ma'nen ve mâddeten ve siyâseten şâyân-ı mütâla'a olmağla berâber rehîn-i tensîb ve tasvîb buyurulduğu takdîrde münâsib olanların Hicâz treniyle [22-a] donanma-yı hümâyûn cenâb-ı hazret-i zillullahîleri mesârifâtına 'âid olmak hem de sâir husûsât-ı mühimmeye karşuluk tutulmak üzere bulabildiğim 'arz ve ta'dâd edila rûsûm ve vâridâtın yevmiye ve şehriye ve senevîsi olmak i'tibârıyla makâdir-i icmâliyesini guruş ve lira-yı Osmânî hesabıyla ber-vech-i bâlâ dört yüz doksan milyon dört yüz otuz beş bin yedi yüz dört guruş ki 'inde'l-kalb liraya tahvîli hâlinde dört milyon dokuz yüz dört bin üç yüz elli altı 'aded lira-yı Osmânî bir yekûn teşkil edeceği ma'rûzdur.

Cenâb-ı mülhem mülûk-i zû'l-celâl hazretleri siddîk ve fârûk ve zî'n-nüreyn şî'âr ve câmi' hasâil haydar kerrâr şehin-şâh-ı hükümrân ecdâd ve milkdâr-ı 'azîmü's-şevket ve 's-sedâd emîrû'l-mü'mînîn ve halîfe-i rûy-ı zemîn veliyyü'n-ni'met bî-minnetimiz diyânet-perver ve ma'delet-küster pâdişâhımız efendimiz hazretlerinin vücûd-ı akdes-i hümâyûnlarını 'ârızât-ı zamâniyeden muhâfaza ve taht-ı saltanat-ı mülûkânelerinde dâim buyursun âmîn.

Tâbi'yet ve 'ubûdiyyet-i müstelzimetü's-sa'âde-i memlûkânemden başka otuz sene mukaddem sû nâzırı sâbıkı müteveffâ Küçük İbrâhîm ve duhânî-i hazret-i şehri-yârî müteveffâ Mehmed Ağa külları delâletleriyle şeref 'âle'l-âl müsûle mazhariyetle kâmbîn olduğum günden berü süveydâ-yı kalb-i mûrânemde hakîkaten uğur-meyâmin-i mevfûr-ı rahîmânelerinde cân-fedâ edercesine her zamân kemâl-i hâhiş hâsil eder bir ciddiyet hükm-fermâ ve li-hazâ Memâlik-i Mahrûse-i hilâfet-'uzmâlarının te'mîn-i 'umrâniyetiyle bi'l-cümle teba'a-i şâkirü'l-ihsân-ı â'zamîlerinin husûl ve devâmi-i sa'âdetlerine gece gündüz terk-i hâb ve ârâm ile mahsûr tutulmuş olan âmâl-ı kudsiyet iştîmâl cenâb-ı gîfî-sitânîlerinde husûl-ı muvaffakiyet esbâbını cân ve dilden özler ve gözler olduğum için şu 'ubûdiyyet-i ciddiyem on beş sene mukaddemde tahkîk me'mûriyetiyle cânib-i Hicâz mağfîret-tırâza hîn-i 'azîmetde mücerred 'ulviyyet-i kuds menkabet-i hümâyûnları âsâr-ı meşkûresinden olmak üzere cilveger hayr-ı vücûd olan [22-b] muvaffakiyet-i memlûkânem dahî hamden sümme hamden mazhar-ı 'inâyet 'âle'l-âl-ı hüsrevâneleriyle hâiz-i nisâb-ı bî-hesâb olub ancak mekâsıd-ı 'ubeydânem vechle ol vakitden berü şeref-sânih ve sâdir olan müte'addid irâde-i mekârim-âde-i cenâb-ı gîfî-sitânîlerine tevfikân mü'essir-i 'ubûdiyyet-kârânem misillü bu kerre de ittihâz fırsatla 'uluvv âmâl intizâm iştîmâl-i şehin-şâh-ı â'zam ve efhamîlerine muvâfîk olarak ziynet-bahş hatr-ı kâsırânem olan ba'zı mevâd-ı nâfi'a ve levâzım-ı intizâmîyenin 'arzıyla isbâta cür'et edilmişdir işbu lâyiha-i memlûkânem intizâr-ı kerâmet-âsâr veliyyü'n-ni'met-i â'zamîleriyle ihrâz-ı şeref-i nâ-mütenâhî ettiği takdîrde şâyed me'alen ve keyfiyeten görülecek makâsıd ve hatî'ât-ı memlûkânem zuhûrunda işbu sadâkat ve 'ubûdiyyet-i mükemmele-i bendegâneme nazaran mazhar-ı 'afv-ı 'âlî buyurulmaklığım ve'l-âfiyyet 'ani'n-nas ser-celîlini

mütemâdiyen ibrâz buyura gelan şân-ı ‘âlî-i merâhim-tevâlî-i hazret-i tâc-dâr-ı â‘zamîlerinden akvâ-yı me‘mûl ve bundan sonra da dil-hâh-ı ‘âlî-i hazret-i zillullahîleri dâiresinde ‘akl-ı kâsırânemce nâfi‘ görebileceğim bu misillü mülâhazât ve ma‘rûzâtın ‘arzı tabî‘î bulunmağla her hâlde ve kâtibe-i âhvâlde emr û fermân ve ihsân bî-pâyân hazret-i veliyyü’n-ni‘am şevketlü pâdişâh melek-haslet efendimiz hazretlerindir.

Şehremâneti mülgâ meclis-i idâre â‘zâ-yı sâbıkasından bendegân-ı hazret-i pâdişâhî e’s-seyyid Mustafa [24] Veliyyü’n-ni‘met-i â‘zam efendimiz siyâseten pek çok ma‘rûzât-ı şifâhiyem var ise de tahrîren ‘arz-ı ‘atibe-i ‘ulyâ eylemek küllarınca mümkün olamayacağı ma‘rûzdur. Azâd kabûl etmez külları [mühür] es-seyyid Mustafa bin İbrâhîm

Kaynakça

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA), Bâb-ı Âlî Evrak Odası (BEO), 3970/297731.

BOA, Dahiliye Nezareti Mektubî Kalemî Evrakı (DH. MKT), 511/48; BOA, DH. MKT, 2713/58.

BOA, Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval İdaresi Defterleri (DH. SAİD. d), 166, s. 475-476.

BOA, İrade-i Dahiliyye (İ. DH), 793/64364; BOA, İ. DH, 1259/98842; BOA, İ. DH, 1266/99589.

BOA, İrade-i Hususiyye (İ. HUS), 73/75.

BOA, Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD), 3085/12.

BOA, Yıldız Esas Evrakı (Y. EE), 56/14.

BOA, Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal ve Jurnal (Y. PRK. AZJ), 8/7.

BOA, Yıldız Perakende Evrâkı Evkaf Nezareti Maruzatı (Y. PRK. EV), 4/58.

Aydeniz, Tuğba. (2021). “Mustafa Lütî Efendi Tarafından Sultan II. Abdülhamid’e Takdim Edilen Bir Layiha Üzerine Değerlendirmeler”, *Apjir*, 5(2), 2021, 253-269.

Çağman, Ergin. (2010). *III. Selim’e Sunulan Islahat Lâyhaları*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Çelik, Kürşat. (2008). “Sultan II. Abdülhamid’e Sunulan Bir Layiha: 1880 Tarihli Beyrut Layihası”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, 28(2), 345-362.

Demir, Alparslan, Onar, Çağrı. (2022). “Nasihatnameler Özelinde 17. Yüzyıl Osmanlı Süvarilerinin Problemleri ve Dönemin Yazarlarının Çözüm Arayışları”, *Sosyal ve Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 5(12), 1855-1863.

Gökgöz, Yunus. (2007). *II. Abdülhamit’e Sunulan Layihalar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

Levent, Ağâh Sırrı. (1962). “Siyaset-Namele”, *Belleten Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 10, 167-195.

Oğuz, Mustafa. (2007). *II. Abdülhamid’e Sunulan Lâyhalar*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara.

Öz, Mehmet. (2013). *Kanun-ı Kadimin Peşinde, Osmanlı’da Çözülme ve Gelenekçi Yorumları*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Pala, İskender. (2007). “Nasihatnâme”, *Diyanet İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 409-410.

Uğur, Ahmet. (2001). *Osmanlı Siyâset-Nâmeleri*, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.